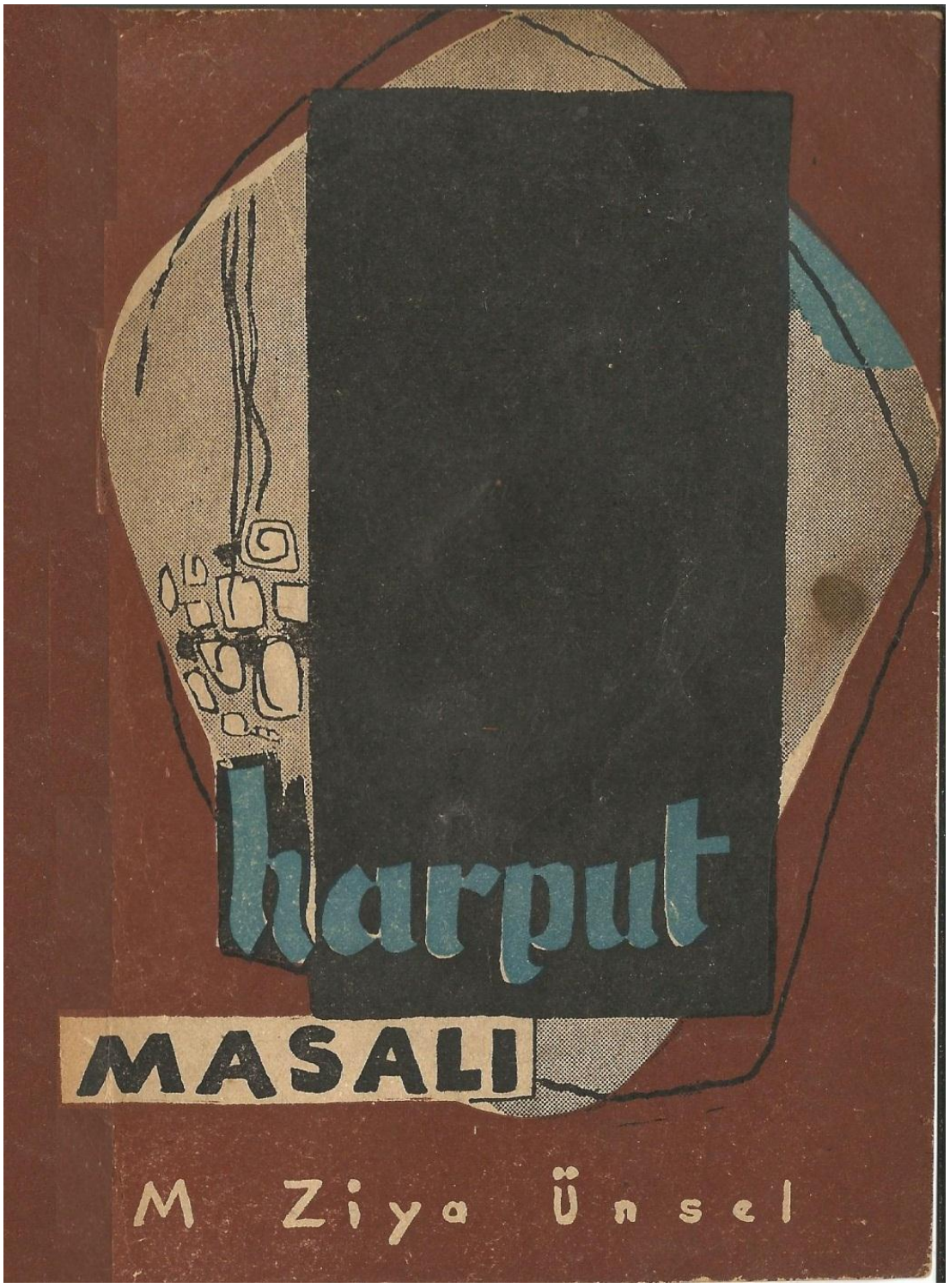

harput
MASALI
M Ziya Ünsel

M. ZİYA ÜNSEL

Harput Masalı

İSTANBUL
EKİN BASIMEVİ
1960

YAZARIN TELİF KİTAPLARI

1 — Hitabet san'atı ve meşhur hatipler . . . 1950

2 — İşletmelerde spor 1952

3 — B e y d a ğ 1954

4 — Spor Bibliyografyası 1955

5 — Yeşil Malatya 1959

Kapak ve resimler Ülger Dekorasyon atelyesinde yapılmıştır.
Sakarya Cad. Tersel sokak, Eskişehir.

HARPUT
MASALI

MÂNİ

Harput dört dağ içinde,
Gülü bardağ içinde,
Hak Harput'u saklasın
Bir gülüm var içinde.

(Anonim)

ÖNSÖZ

Yıllar varki, Harput yollarında didindim, durdum. Bir tas Yarıçavuşundan içmek için!.. Yüzlerce, binlerce sahife çevirdim. Bir Harput kelimesi bulmak için!.. Dağlarında, taşlarında mecnun gibi gezdim, dolaştım. Bir ses duymak için!.. Mihrabına yüz çevirdim. Hakka yalvarmak için!.. Bazan ümitlendim, bazan ye'se kapılarak bu yollarda zerreleneyim dedim.

Seması çökmüş.. toprakları bir volkanın atışı gibi.. Pınarları kurumuş.. Minarelerindeki ulvî ezan sesleri, Kayabaşlarındaki divanları, mayaları, hoyratları susmuştu. Bu korkunç sessizlik içinde bir Harputlu sıfatiyle Mihrabına varmağa da yüzüm kalmamıştı. Eşiğinde ağladım, hakka yalvardım, yalvaran muradına irer derler, ben de bu gün muradımla başbaşayım.

Haritadan silinmiş bir Harput'u, tarih sahifelerine geçirmeğe çalışırken karşımda çok samimi ve hassas bir arkadaşı kendime dert ortağı olarak buldum.

Bu arkadaş, bir yaz tatilinde Elâzığ'a gitmiş ve oradan da Harput'a çıkmış.. Harput'un viraneleri arasında unutulmuş kalmış olan ZÜLFÜ BABA namında bir Harput'lunun rehberliği ile ve büyük bir heyecan ve içten gelen derin duygulariyle sabahdan akşama kadar Harput harabelerini adım adım dolaşmış.. Meşhûr Süt kalesini, tarihî camilerini, çeşme ve türbelerini incelemiş ve bu topraklar üzerinde, yarım yüz yıl evvel olanları, bitenleri görür gibi olmuş.. ve sonra tarihî büyük şehrin bu günkü hazîn hali, onu dile getirmiş.. Onun faal ve üstün dimağı gayet hassas bir fotoğraf makinesinin objektifi gibi

bütün Harput'u içine alarak dertli dertli terennüme başlamış.. Bu harabeler arasında adım attıkca da, her adımda bir mısra yaratmış ve bu mısraları toplayınca da inciler, elmaslar kadar güzel ve kıymetli ve gayet ustaca düzenlenmiş bir yazı serisi meydana gelmiş, adına da HARPUT MASALI demiş..

Harput'un dünkü hazin hali ile bu günkü kalkınmaya doğru bir adım atıldığını müjdeleyen bu 30 - 40 sahifelik 25 kadar yazı serisi şimdi önümde serili.. Okuyorum, her birisi ayrı ayrı birer ağıt değerinde.. Benden de bir ön söz istiyor, bu kıymetli ağıt karşısında benim sözlerim elbette ki, çok silik ve donuk kalacak!..

Esasen Harput hakkında değil böyle kıymetli sahifeler, bir tek Harput kelimesi bile beni coşturmağa, göğsümü kabartmağa, göz yaşlarımı akıtmağa kâfi gelirken, sayın Ünsel, Harput Harabeleri üzerinde duyduğu teessür ve heyecanı, şimdi oradan bin küsur k.m. uzaklardaki İstanbulda bana duyurmaktadır ki, bu teşebbüsünü ve bu samimi duygularını şükranla karşılar, mehd-i vücudum ve çok sevdiğim Harput hakkındaki bu güzel yazılarından dolayı kendisini samimi-i kalbimle tebrik eder, sözlerime, çok yerinde olan rahmetli üstad Rıza Tevfik'in şu nefis kıtasiyle son veririm.

Hey Riza, secdeye baş koy da inle,
Taşlar dile gelsin, senin derdinle;
Efsane söyleyim, ağla, hem dinle,
O şerefli mazi meğer masalmış!...

Harput yolları'nın yazarı
İshak Sunguroğlu

"HARPUT MASALI" İÇİN

İlk yolculuğum bundan yıllarca evvel, 1935 senesinde İstanbuldan Marmarise olmuştu. O zaman İzmir, Aydın ve Muğladan geçmiştim. Bu küçük Akdeniz kasabasının tatlı sonbaharında yaşadığım günler bana seyyahat zevkini aşıladı. İşte o gün bugün hep gezerim.

Anadolu içlerinde ilgi çekici yerleri, dağları, yaylaları, çermikleri ,eski şehirlerin harabelerini... dolaşarak yazı ve resimlerle tesbit ederken Harput, bu bir vakitlerin ülkesi üzerine o kadar çok şey dinledim ki nihayet Harput merakı beni de bir daussıla gibi sarmağa başladı. Elinde âsası diyar diyar dolaşan bir derviş gibi ben de Harput yollarına düştüm. Dağlar aştım, ovalar geçtim, sonunda Harputa vardım.

Meçhul diyarların esrarını çözmeğe çalışan arkeoloğlar nasıl yıkık duvarlar, devedikenleriyle kapalı vahşî taş - toprak yığınları arasında dolaşırlarsa ben de Harputun harabeleri arasında öyle dolaştım. Bir zamanlar var olmuş olan büyük ve mâmur beldelerin taş taş üstünde kalmamacasına dağılıp yokluğa karışmış olması karşısında hüzünlü duygular kalbimizi dolduruyordu Bu vesile ile, harab olan Harputtan nasıl turistik bir Harput doğmakta olduğunu da müşahede etmek fırsatını buldum. İtalyada Pompei bütün dünya turistleri için enteresan bir yerdi. Zamanla Harput da bizde bir Pompei olacaktı.

Harputta tarih de, tabiat da zengindi. Harputtan bir sürü duygularla dolu olarak döndüm. İşte (HARPUT MASALI) bu duygulardan doğdu. Harput Masalı, Harputun maalesef yavaş yavaş nisyana gömülmekte olan dün'ü ile bugünü'nü belirtmek ve memleket ölçüsünde tanıtmak gayesiyle hazırlan-

dı. Ben sadece Harput sevgisinden gelen duygulanmaları yazdım. Onun içindirki Harput Masalı, uzun inceleme ve araştırmalara dayanılarak, Harput üzerine yazılmış eserlere, tarihî kaynaklara başvurularak hazırlanmış ilmî bir eser olmaktan ziyade, Harputa karşı duyulan tahassüslerin, Harputun göçüşünden doğan figanların bir terennümü olmuştur. Meşakkatli yolculuklar, itinalı çalışmalar ve bir sürü gayretlerle meydana getirmiş olduğum bu eski çağlar aleminin yepyeni röportajı öyle sanıyorum ki tarihe karışmış ülkelerin esrarlı atmosferini Harputtan alarak sayın okuyucularımızın gönüllerine getirecektir.

Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde bir Harput varmış... Size Harputun masalını okutmak... Bu güç bir şey ama başarırsam mutluluğum içime sığmıyacak. Zaten başka da ne bir iddiam, ne de bir isteğim var. Gücümün yettiğini ortaya koydum. Kim eserime "kusursuz" diyebilir ki. Ama sadece güzel yurdumun bu uzak ve kaybolmuş köşesinden sizlere - hoş bir sada - ulaştırmak istediğim için olsun, artık bu kusurlarımı bana bağışlıyacağınızı ümid ediyorum.

Kitabın yazılmasında manevî müzaheretleriyle beni desteklemiş bulunan Elâzığ belediye reisi sayın Mustafa İspir ile Elazığ lisesi müdürü sayın Vahap Kişoğlu'na; Harput'u turistik bir hale getiren vali sayın Vefik Kitapçıgil'e; önsözün sahibi ve 3 ciltlik "Harput Yolları" yazarı Harputlu sayın İshak Sunguroğlu'na; Harputun ölüler âlemini en manalı bir şekilde sembolize eden kapak kompozisyonu ve taramaların ressamı aziz dostum Cevad Ülger'e; imzalı taramaları yapan değerli ressam arkadaşım Hayri Vuralhan'a ayrı ayrı şükranlarımı sunmayı zevkli bir vazife sayarım.

Yurdumuzun, hattâ Amerika'nın dört bir yanına dağılmış bulunan bütün Harputlulara en samimî selâm ve muhabbetler...

Elazığ, Nisan 1960

Ziya ÜNSAL

ELAZIĞDAN HARPUTUN GÖRÜNÜŞÜ: Harput dağların tepesinde, kayaların başındadır. Sağda Harput kalesi görülmektedir. Kale ile Harput arasında, Harput'a çıkan şose dağlara doğru kıvrım kıvrım yükselmekte.

Oraya bir yaylaya çıkar gibi çıkarsınız. Sonra, arkanıza bakınca panaromanın güzelliği sizi büyüler. Artık hep bu yolların yolcusu olursunuz.

HARPUT MASALI

Bazı eski şehirler vardır, şimdi harabe halindedirler; yahut varlıkları yer yüzünden silinmiş gitmiş, adları ancak tarih kitaplarının sahifelerinde kalmıştır. Mektep çocukları, ihtiyarlayınca tarihe merak saran emekliler okurlar onların menkibelerini. Bazı şehirler vardır; onlar da eskidirler ama kalıntıları içinde bugün de yaşanır, isimleri bugün de her yerde geçer, anılır, anlatılır. Efes, bütün yaz turistlerle doludur. Bergama'da restore edilmiş eski Yunan tiyatrosunda piyesler oynanır, kermesler yapılır. "Harput" hep konuşulur, radyolarda söylenir, gazetelerde okunur. Binlerce, onbinlerce Harputlu vardır. Memleketin dört bir yanına dağılmışlardır. Nereye gitmiş olsanız bir Harputluya rastlarsınız. Harput'un adı bütün Anadoluda hikâyelere, masallara ve sözlere karışmış. O kadarki bugün Amerika'da bile Harputlular oturmaktadır. Onlar Okyanuslar ötesinde de hep Harput'un o parlak hayatını söyleşirler; Harput'un o canlı ve hareketli geçmişini hayâl ederler.

Harput artık eskisi gibi gerçek değil ama bir efsane gibi dillere destan.

Ordumuzda Harputlu subaylar çoktur. Harput'ta yıllarca memuriyet vermiş emeklilere, eski muhariplere daima rastlarsınız. Bakarsınız, ihtiyar bir miralay mütekaidi haremiyle (Yaşlarına saygı olsun diye böyle dedim) konuşurken, bir an için Harput ta geçen hatıralarına atlayıvermiştir. Ya çocuklarından biri orada doğmuştur; ya orada iken komşuları olan falancaları senelerden sonra İstanbul'da görmüşlerdir; ya da "Bey" orada süvari alayında yüzbaşı iken ikinci hanımı ile evlenmiştir. Bakarsınız İstanbul'da Taksim gazino-

sunda, yahut orduevinde bu akşam "Harputlu zabitanın" yemekli bir toplantısı vardır. Otururlar, yerler içerler, Harputtan konuşurlar. Harputta geçen çocukluk hayatlarından hatıralar naklederler. Bugün harabe haline gelmiş olan Harput'u gördükten sonra onların meclislerinde bulunmuş olsanız "Ne hazin hikâye" dersiniz. Ve gerçekten ünü bu kadar yaygın bir şehrin taş yığınlarından başka bir şey kalmamış sokaklarında dolaşırken hüzün duyarsınız. İçiniz sızlar, kalbiniz titrer. Cevat Fehmi Başkut (Harputta bir Amerikalı) piyesi ile "Harput" adını artık sonsuzlaştırmış oldu. Bir gün, gelecekte, Harputta doğanlar, Harputta yaşayanlar, Harputu bilenler mazinin nisyanına gömülmüş olacaklar. Fakat "Harputta bir Amerikalı" sahneden yüzlerce, binlerce seyirciye Harput'u söyliyecek.

Ne talihli, ne bahtlı şehirmiş Harput.

Harput'a gittim. Yıkık taş duvarlar arasında seksenlik bir ihtiyarla dolaştım. Bana eski Harput'u anlattı anlattı da en sonunda göz yaşları içinde "Yalan, hepsi yalan!" dedi. O, bana, bunların hepsinin artık bir masal olduğunu söylemek istemişti.

Evet, Harput artık bir masal olmuş.

HARPUT'A VARINCA

Elazığ'dan bakınca yukarda, boz tepeler üstünde, surları anıran beyaz kayalar görünür. Harput onun ötesinde gâip bir eski zaman beldesidir. Bir sihir vardır onda. Arkeologların çöllerde, kum diyarları ardındaki meçhul ülkelere, yahut iki tarafında yalçın kayalıklar yükselen derin ve korkunç vadilerden taş devrinin kovuklar, mağaralar şehrine doğru yola çıkışları gibi siz de o gâip eski zaman beldesine doğru yola

çıkarsınız. Onların içlerinde hissettikleri o esrarlı ürperişi, o tuhaf korkuyu siz de bir an için içinizde duyarsınız.

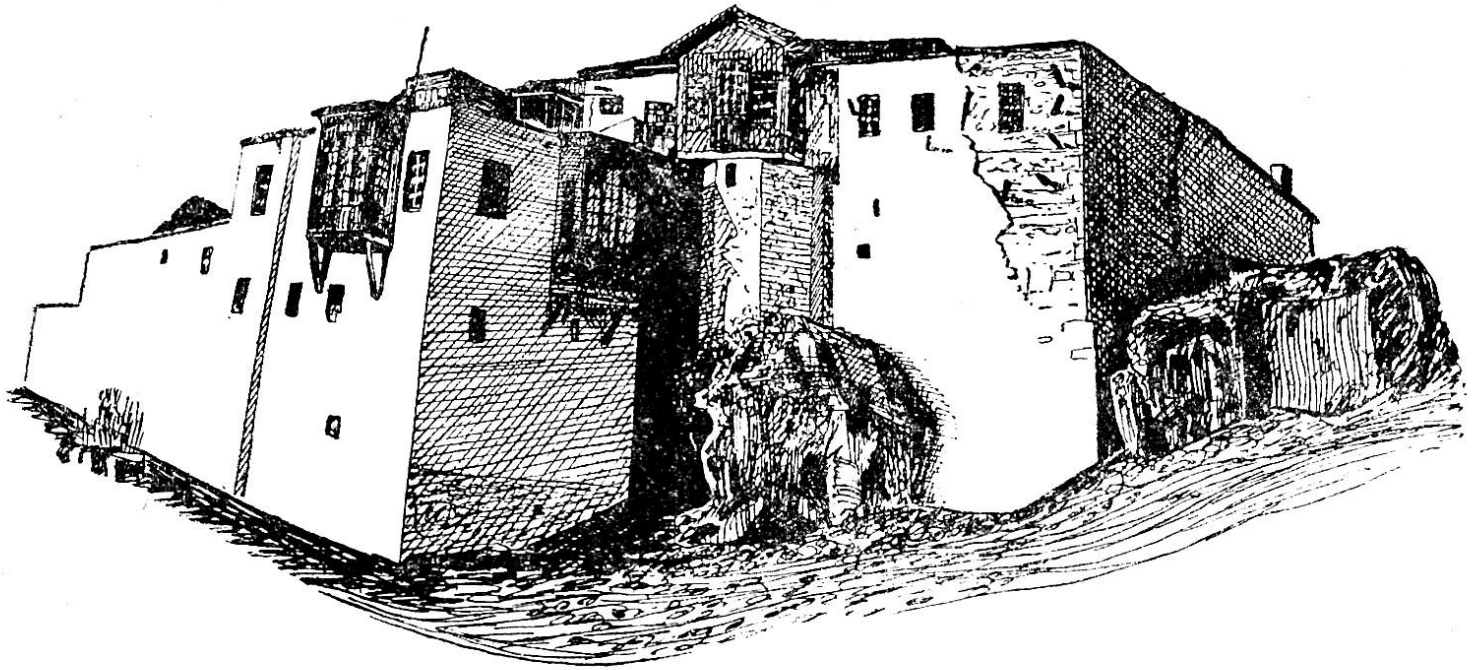
"Burası Muştur, yolu yokuştur." diye bir şarkı vardır. Harputun yolu da yokuştur. Harputa gitmez insan, çıkar. Keseden çıkar, dolanır çıkar. Bir taksi insanı oraya uçuruverir. Ama adım adım, dinlene dinlene, yaklaşa yaklaşa yolculuk tatlıdır. Daha varmadan alışırız Harput'a; Harput'a ısınırız. Bir ölünün yattığı oda bize ürküntü verir. Bir cenazenin yüzü soğuktur. Harput'a varınca ne bir ürküntü duyar, ne bir soğukluk hissederiz.

Harput'a yavaş yavaş varmak, birdenbire varıvermekten iyi.

Yalçın kayalar kalelerin burçları gibi tepemizde yükseldiği zaman artık geldik demektir. Şose, beyaz koca taşlardan eski kaldırımlara birleşir. Yüksek duvarların üstünde küçük pencereli kârgir evler görürüz. Kafesli küçük pencereleri surların mazgallarını hatırlatır. Sonra şehrin medhaline girilir. Girer girmez de sağda-solda harabeler başlar. Bir kurumuş çeşme, bir yıkık duvar, taş ve toprak yığınları... Ayakta kalan sadece sağlı sollu tek-tük evlerdir. Daha sonra acı sulu bir çeşme gelir. O kalın, kocaman taş sütun yolun kenarında eski bir anıt gibi yükselir. Kurnası, takıldığındanberi hep o kurnadır. İki yanındaki oyuklara maşrabalar konmuş olsa, yalağındaki yeşil saçları andıran yosunları pek o kadar yadırgamayız.

Ortada kimseyi görmeyince esrarla dolu eski zaman âlemine giriyor gibi oluyor insan. Bir an korkuyor, ürperiyor. Ürküntü veriyor insana, mazinin bu yıkık ülkesi.

Harput'un kapısından girdim içeri.

ESKİDEN KALMA EVLER:

Harput yolları burda biter. Şehre girerken kayalar üstünde tarihî evler kale burçları gibi tepenizde yükselir. Harput işte böyle ihtişamla başlar, sonra yokluğun acı meyvesi olur.

ÇINARALTI

Harput'a, bu garip memlekete, bu bir varmış bir yokmuş ülkesine biraz önce, koca koca, beyaz taşlar döşeli caddesinden dura dura girerken içimizde beliren o korkulu duygu şimdi meraka, tecessüse dönmüştür. Yıllardır dillere destan olan, fakat şimdi ortadan yok olmuş bu tarihin şehrine yavaş yavaş sokulunca, biraz da alışıyor, ısınıyorsunuz. İçinizde ona karşı bir sevgi, bir âşinalık, bir yakınlık duymağa başlıyorsunuz. Hattâ bu yıkık duvarları, bu çökmüş evleri benimseyorsunuz bile. Ve sonunda bir cami önünde, bir çınaraltı gölgesi, bir havuzbaşı serinliği bulunca gönlünüz ferahlıyor, içiniz duruluyor.

Burası eski şehrin hayatta kalmış tek parçasıdır. Her yer, her şey, herkes çevreden başlıyarak yavaş yavaş eskiye eskiye, yıkıla yıkıla, öle öle Harput'un ortasına doğru yürümüş de sanki burada bitmiş. Eskimek de, yıkılmak da, ölüm de burada son bulmuş. Ve işte hayat da, tabiat da burada olanca tazeliği ile durup duruyor. Şu cami, şu eski kütüphane, şu jandarma karakolu, şu küçük kahve kulübesi... Koca çınar, şarıl şarıl akan çeşme, suları pırıl pırıl pırıldayan, havuz, beyazlığı gözleri alan tertemiz mermerler ve nihayet kahvecinin "Şekerli biiir." diye bağıran sesi... Hepsi hepsi, yerle bir olmuş koca bir beldenin ortasında canlı ve hareketli. Harput fâni olmanın bahtiyarlığına ermiş. Fakat kalbi hâlâ atıyor, ruhu hâlâ varlığını saklıyor. İtalyan şairi Malapart'ın son günleri gibi.

Harput'un atan kalbine kadar böyle adım adım gelmek ne iyi. İnsan Harput'u âdeta bütün ruhuyla kucaklıyor. Bir defasında otomobile binmiştik de kendimizi bir şehirde bir de şu çınarın altında buluvermiştik. Ben Harput'a çıkacaklara

şehrin kapılarından ötede, büyük beyaz taşlı kaldırımlara varınca, vasıtalarından inmelerini sağlık vereyim. Efes'in mermer caddesi Arkadya'da sevgilinizin beline sarılıp eski bir Romalı tavrıyla dolaşmak ne zevk. Ordan hangi turist spor otomobilini sürmüşki...

Bursa'da Ulu çınarlar bir cami avlusunda, bir türbe kenarında, bir kabrin baş ucundadır. Ve yeşil kubbesi altında ölülerin ruhları şad olur. Kumrular bu uhrevî dekoru tamamlarlar. Çınarların güzelliği Bursa'da gerçek, Harput'ta hayâl. Burada, bu çınarın dibinde, şu havuz başında insan Harput'u eski haliyle görür gibi oluyor; geçip gidiyor o eski günlere: Mollalar o çağın kıyafetleriyle ötede beride ağır ağır dolaşmada, başlarında kocaman beyaz sarıklar, sırtlarında siyah cübbeleri olduğu halde Harput un hocaları, âlimleri peykelere oturmuş, tatlı sohbetlerine dalmışlar.

Çınaraltı, Harput'ta ilk merhalemiz.

ESKİ HARPUT

Asırlık Harput çınarının altında demli çaylarımızı yudumlarken gür sakallı, nuranî yüzlü, dinç bir ihtiyar yanımıza geldi. "Gel baba!" diye onu oturttum. İsminin Zülfü Aldağ olduğunu öğrendiğim 73 yaşındaki bu ihtiyar doğma büyüme Harputluydu. O eski altın çağı görmüş, yaşamıştı. Şimdi o günleri hayal ediyordu. Hem de öyle kuvvetli bir hayal ediş-ki... İhtiyarlar uzak geçmişlerini hiç unutmazlardı. Üstelik hatıralarını size fazlaca bir gevezelikle ve şaşılacak bir açıklıkla anlatırlardı. Bir turistten çok bir yazar olduğumu anlayınca o da uçtan uca anlatmağa koyuldu.

"Bu çınar ağacı en aşağı 200 senelik var." diyordu. "Şu

dutu, öteki cevizi bilmeyiz. Onlar da yıllar yılı, kendimi bildiğim bileli buradalar. Bu karşıdaki KURŞUNLU CAMİ. Namaz vakti yaklaştı mı cemaat yavaş yavaş avlusunda toplanmağa başlardı. Çınarın gövdesindeki çivilere cübbelerini, ceketlerini asarlar, gürül gürül akan çeşmelerde buz gibi sularla abdeslerini alırlardı. Sonra ezan sesiyle beraber camiye girerlerdi."

Zülfü Baba biraz durdu, daldı. Yoksa kulaklarına ezan sesleri mi gelmişti? Yoksa, şimdi toprak olmuş o eski insanların ruhları Zülfü Babanın etrafını mı sarmıştı? Sonra gene yavaş yavaş, dalgın dalgın, gözleri sanki o günleri görüyormuş gibi anlatmağa devam etti.

Harput'ta 9 büyük cami, 14-15 kadar mescid, 19 medrese varmış. Medreselerin iki katlı büyük binaları olurmuş. Hepsinin müderrisleri ayrıymış. Dellal zadenin, Faik efendinin, Beyzadenin, Hadı Hamid efendinin, Sadık efendinin ve Hacı Mehmed efendinin medreseleri pek meşhurmuş. Bu medreselerde başları sarıklı mollalar (Öğrenciler) Arapça ve Farsça tahsil ederler, İslâm dininin bütün ilimlerini öğrenirler, sonra da icazet alarak öbür medreselere müderris, camilere vaiz olurlar, onlar da mollaları yetiştirirlermiş.

Harput eskiden bir ticaret merkeziydi. Batıdan doğuya, Diyarıbakır'a giden bütün yollar için Harput çok önemli bir geçit yeri idi. El sanatları pek ileriydi. Fakat hepsinin üstünde, Harput'un en büyük şöhretini, çok önemli bir islâmî merkez oluşunda buluruz. İslâm dininin ilmi ve felsefesi orada yapılırdı. Anadolunun öbür şehirlerindeki islâmî müesseseler bir çok islâm âlimleri yetiştirmişlerdir. Fakat Harput'un yetiştirip bütün İslâm dünyasına gönderdiği din adamları, islâm alimleri onun adını bütün doğu ve batı âlemine tanıtmış oldu.

Bugün nereye gitmiş olsanız Harput'un adını duyacaksınız.

HARPUT'UN SOKAKLARINDA

Sokak deyince hatırımıza iki tarafında evlerin sıralandığı gidip geldiğimiz, gelip geçtiğimiz yerler gelir. Toprak olanı vardır, arnavut kaldırımı olanı olur. Yenişehir'de sokaklar da asfalttır, fakat Harput'ta sokaklar sadece arnavut kaldırımıdır. İki yandaki evler yığınlar halinde ,öbek öbek dizilirler. Yola bakan duvarları büyük kesme taşlardan örülmüştür de bu taş toprak yığınlarını tutarlar. Taşırmazlar sokak ortasına.

Biz eğri-büğrü Harput sokaklarında kıvrıla dolana ilerlerken geçmişin derinliklerinden hareketle, sesle, şarkıyle, bağırmalar çağırmalarla dolu, canlı bir hayat yükseliyordu. Bu sesler, bu insanlar bu taş yığınlarının altında gömülüp kalmış. Ne ses var, ne hareket var. Sessizlik, kimsesizlik, unutulmuş olmak, inziva... Hem de hepsi gerçek: gerçek ıssızlık, gerçek sükûn, gerçek inziva, gerçek nisyan. Bir vakitler küçük çocukların cıvıl cıvıl oynaştıkları dar sokaklar; kadınların kafesli pencerelerde, süslü cumbalarda oturup karşıdan karşıya söz attıkları, sohbet ettikleri dar sokaklar; kapı eşiklerinde, minder koyup oturan ihtiyarların iftar gözledikleri dar sokaklar; evden eve uzanan asma çardaklarının, yeşil sarmaşıkların gölgelediği, güllerin mis gibi koktuğu dar sokaklar; bahçe duvarlarında mor salkımların sarktığı dar sokaklar; şimdi sadece iki metrelik kaldırım olan sokaklar.

Daha ötede bir çeşme. Mermerler üstünde uzun yılların izleri var. Oluklar oyulmuş, yalaklar delinmiş. Eskimiş ama, pınarların çakıl taşları gibi güzelleşmiş, tertemiz, bembeyaz olmuş.

Güneş Harput'un sokaklarını cayır cayır yakıyor. Bastığımız taşlar, bizi iki yanımızdan çepçevre sarıp sıkan yıkık duvarların taşları güneş altında kızgın. Yıllardır insan aya-

ğı basmamış sokaklarda, kaldırım taşları arasında ayrık otları bâkir bir gürlükle fışkırıyor; evlerin enkazı üstünde sarı safran, mor çiçekli deve dikenleri bildikleri yerde, bildikleri gibi büyüyüp serpiliyorlar.

Kertenkeleler bu terkedilmiş sokakların tek canlı varlıkları: bir duvar deliğinden, yahut bir taşın kovuğundan başlarını uzatıp size bakarlar, beyaz bir taşın üstünde hareketsiz güneşlenirler de gözünüze taş devrinde çizilmiş bir kertenkele resmi gibi görünürler. Sokağın kaldırımları üstünde kaçışırlar, bir duvar dibinden öbür duvar dibine kayıp geçerler. Yalnız kertenkeleler mi ya... Bütün haşereler, sadece kendilerine bırakılmış olan Harput'un sokaklarında yazın cümbüşünü ederler. Karıncalar, uzun siyah çizgileri andıran yollarında daima gelir giderler. Sağdan-soldan, hiç görmediğimiz, hiç bilmediğimiz böcekler bin türlü sesleriyle çığrışırlar. Çevrenin sessizliği ortasında havaya karışarak göklere doğru uçar giderler.

İhtimal, akşam oldu mu toprak altlarındaki karanlık yuvalarından çıkan kirpiler bütün gece bu harabelerde gezinir, bu sokaklar ortasında dolaşır dururlar. Bir çakal uzaktaki mezarlığa doğru hızla koşar. Gece kimbilir ne korkunç olur bu harabelerin arası. Kimbilir ne kadar ürker insan. Küçüklüğümüzde olduğu gibi bağıra bağıra şarkı söylesek de, yüksek perdeden ıslık çalsak da gene geçemeyiz geceleyin Harput'un sokaklarından.

HARPUTTA AĞACAMİ :

Dağ kapısından Harputa girip taşlı caddede ilerlerken sağda-solda tek-tük evleri yadırgarsınız ama Ağacami'yi görünce bir tarih şehrinin sokaklarında aradığınızı bulmuş gibi birdenbire içinizi sevinç kaplar.

Ağacami yıkılmış. Duvarları, minaresi ayakta. Arkada, baştanbaşa yıkılmış olan Harput şehri harabeleri.

MUVAKKİTHANE

Harput'un evsiz sokaklarında ilerliyoruz. Gene, geniş, beyaz taşlar döşenmiş büyük bir meydana geldik. Burası eskiden şehrin merkezi olmalıydı. Mahallelere giden birkaç yol buradan ayrılıyordu. Sağımızda Sarahatun camii vardı. Meydan, camiin avlusu gibiydi.

Ortada, kubbesi eskimiş, şimdi sadece duvarları sağlam kalmış olan - bir sebil manzarasında - muvakkithane var. Muvakkithane, bütün şehir saatlerinin ayar edildiği yer. Vaktimizi oradan öğrendiğimiz isminden de belli ya. İzmirde, Konak'ta saat kulesi vardır. İstanbul'da, Dolmabahçe'de saat kulesi vardır. Daha bir çok şehirlerimizde de saat kuleleri bulunur. Saat başlarında, yarımlarda, koca kampanalarını çalarken bütün şehir saat sayar, vakti öğrenir. Londra'nın Big Ben'i meşhurdur. İsviçre ve İtalya'nın bir çok şehirlerinde de böyle eskiden kalma saat kuleleri hâlâ dururmuş. Onların saat kulelerine karşılık Harputun da muvakkithanesi varmış.

Eskiden, şimdi olduğu gibi, radyo yoktuki herkes başında beklesin de saat ayarı alsın. Yahut İstanbul radyosunu dinlerken herkes saat başlarında ve buçuklarda çalan saat sinyallerine dikkat etsin de saatini düzeltsin. Erkekler şehre çıktıkları, yahut camiye namaz kılmağa geldikleri zaman muvakkithanenin yanından geçerler, oradaki rakkaslı büyük saate bakıp kalın köstekli büyük cep saatlerini çıkarır, özene bezene ayar ederlermiş. Eğer saatlerinde bozukluk varsa onu da muvakkite yaptırırlarmış. Çalar saatleri o devrin meşhur muvakkithanı ihtiyar Mehmet efendi ayar edermiş. Muvakkithan ayni zamanda Sarahatun camisinin saatlerini de tamir eder, ayarlarını yaparmış. Çoğu zaman, gelenlerin saatlerini bizzat Mehmet Efendi alıp kendi elceğizi ile açar, bakar, yağ-

larmış. Muvakkithanenin saatine göre doğrultur, verirmiş gene sahibine. O zamanın âdeti böyleymiş.

Restore edilse, muvakkithane, bir turist için Harputta en enteresan yer.

HARPUT'TA ESKİ EVLER, MAHALLELER

Daracık sokağın hafif yokuşunu yavaş yavaş iniyoruz. İki yanda gördüğümüz şu taş yığınlarının yerinde bir vakitler 3-4 katlı kârgir evler varmış. Rehberimiz Zülfü Baba, o günlerde bu sokaklardan kimbilir kaç kere gelip geçmiş de evleri de hayalinde canlandıra canlandıra o günkü gibi tarif edip anlatıyor: "Şu bina ve bahçe Hacı Naim efendinin idi. Naim efendinin ayrıca bir de medresesi vardı. Çok zengin bir adamdı. Evinde harem ve selâmlığı ayrı ayrıydı."

Bu arada, hâlâ olduğu gibi kalmış olan karşılıklı iki eski evin önünden, daha doğrusu, altından geçtik. Onlar birbirlerine o kadar yakındılarki sokağı âdeta bir dehliz haline sokmuşlardı. Kafesleri yarıya kadar kaldırılmıştı. Biz geçerken bir anda pencerelerinden iki kadın başı uzandı. Yüzleri gözlerine kadar peçelenmişti. Kimbilir ne merakla ayak seslerimize, yüksek sesle konuşmalarımıza koşup gelmişlerdi. Öyle ya, bu, dünyanın en münzevî, en öte tarafındaki sokaktan bir iki adamın gelip geçmesi onlar için kimbilir ne büyük, ne önemli bir olaydı. Belki de eskiden kafes arkasına oturur, yoldan gelip geçenlere bakar, bütün gün vakit geçirirlerdi. Onların tek eğlenceleri buydu. İhtimal şimdi bu sokaktan ne gelen vardı ne geçen de kırk yılın başında bir ayak sesi duydularmı koşarlardı pencerelerine telâşla, tecessüsle,

Ben, gerçekte yok olmuş, fakat şimdi ancak adı dilden dile, hâtıradan hâtıraya dolaşan bu şehrin yıkıntıları arasında yürürken bir gaip ülkede geziyor hissine kapıldım da her nasılsa kalabilmiş olan bu iki evin penceresinde birdenbire o eski devirlerin insanlarını görünce biraz da korktum, ürktüm. Pompei de bir ağustos sabahının güzelliğine gözlerini açan insanlar, hayatla, ümitle, neşeyle dopdolu, işlerinin başına koşarken, yahut o gece yaşadıkları bir aşk âleminin tatlı ruyalarını hâlâ görmekteyken, birdenbire Vezüv gazaba gelmiş de ölüm küllerini onların üstüne yağdırmış. Taş oluvermişler. Öyle kalmışlar zamanımıza kadar. Yoksa, diyorum, Harputda da böyle bir ölüm rüzgârı mı esti de kalıverdi mi bu insanlar böyle pencerelerinde, sokağı gözlerken?

Beni gezdiren Zülfü Baba ile yol boyunca gene ilerliyorduk. O gene taş yığınlarını bir bir göstererek konuşuyordu. Tıpkı filmlerde bir evin hikâyesini anlatan görünmeyen adamın sesi gibi. "Buralarda büyük konaklar vardı." diyordu. "Selman ağanın konağı, çakılcı oğlu Hacı Muharrem efendinin konağı, Gergerîzade'nin konağı pek meşhurdu. Molla Said bu güzel konakların nakışlarını vururdu. Bir gün gene Sarahatun Camiinin kubbesindeki Hurma dalları (Süsler), nakışları ile uğraşırken Beyzade Hoca gelip "— Ne yaparsın molla?" diye sormuş. O da başından sarığını çıkarıp "— Ben bir şeye benziyor muyum?" diye cevap vermiş. İnsana nasıl süs lâzımsa yapılara da öyle süs lâzım, demek istemiş. Sarahatun camiinin nakışlarını da Molla Said yapmıştır."

Harput vaktiyle gerçekten çok büyük bir şehirmiş. 22 mahallesi varmış. Meydan mahallesi, Keşoğlu mahallesi, Müderris mahallesi, Koca mescid mahallesi, Hacılar mahallesi... Sokakların, mahallelerin isimlerini bu yerle bir olmuş şehrin neresinden bilip neresinden öğreneceksin? Ben, o mahallelerde çocukluğunu geçirmiş, kuka, fes fes üstüne oynamış, püskül yarışı yapmış ihtiyar Zülfü Babayı gördüm de, onunla bu yolları dolaştım da mahalleleri adlarıyle sanlarıyle elimle

koymuş gibi bulabildim. Zülfü Baba da yarın bu şehir gibi fâni olmanın nisyanına karışırsa... Yarın buraya gelecek bir turist belki de şu sokakta, sokağın o eski havasını teneffüs edemeden bir lâhzada gelip geçecek. Taş yığınlarına bakıp bakıp "Beni buraya bu taş yığınlarını görmeğe mi getirdiniz?' der gibi alaylı gülümsiyecek. (I)

HARPUT'TA ESKİ ÇARŞI

Şimdi öyle bir sokakta ilerliyordukki sağda solda tepeleri kemerli, üstleri kubbeli, uzaktan görünüşleriyle koca dehliz ağızlarına benziyen, taştan bir takım yerler vardı. Bunlar tıpkı bizim eski Mısırçarşısı'nın, yahut eski Kapalıçarşı'nın dükkânlarına benziyorlardı. Burası eski Harput'un çarşısı imiş. Bu, taştan oyuklar da dükkânlarmış. Askerliğimde, bir dağ tepesine kurulmuş olan tarihî Doğubeyazıd'ı gezmiştim. İshak Paşa Sarayına çıkarken eski çarşının kalıntıları da işte böyleydi. Kimisinin kemeri yıkılmış, kimisinin kubbesi çökmüş. Kimisinin kemeri öyle sağlammış ki üstüne senelerce birikip kalmış olan taş toprak yığınlarına dayanmış; kimisinin kubbesi o kadar mükemmel ki üstüne çöken bir evin enkazı onu çökertmemiş. Kimisinin üstünde koca ağaçlar bitmiş de gene olduğu gibi duruyor. Bir çokları o eski çarşının,

---

(I) Zülfü Baba ölse de "Harput Yolları" var. Harput Yolları, bu suallerin hepsini cevaplandırabilir. Ve turistler bu duygu ve isteklerinden mahrum bırakmaz. İshak Sunguroğlu.

o eski dükkânların bütün karakteristiğini hâlâ üzerinde taşımakta.

Umumiyetle eskinin çarşı mimarisi bu. Yapı özellikleri, Erzurumdan Edirneye kadar, bütün Anadoluda hep bir. Tepede ufak bir delik içerisini aydınlatır. Serin, loş, nemli, kokulu... Bu dükkânlarda vaktiyle kimbilir nice bin türlü baharat, nice bin çeşit kumaşlar satılırmış. Menşeleri tâ Çinlere, Hindlere uzanan nice bin çeşit eşya bu dükkânlarda günümüzün bonmarşeleri gibi serim serim serilir, asım asım asılırmış. Şamdan, Halepten gelen kervanlar günlerce, gecelerce o uzak ve ıssız yollarda kervansaraylardan kervansaraylara, konaklardan konaklara, kala kala, kona kona, bin türlü zorlukların sonunda yolculuklarını bu çarşıda, bu küçük dükkânların önünde bitirirlermiş. Katırlar durur, develer diz çöker, değerli yüklerini indirirlermiş çarşının ortasına. Sonra da alır götürürlermiş buradan eski Harput sanatkârlarının yaptıkları kıpkırmızı bakırları, sapsarı sahtiyanları başka uzak ülkelere, o geldikleri yerlere.

Harput eskiden şarkın çok önemli bir sanat ve ticaret şehri imiş. Bugün doğunun en muazzam pazarları olan Diyarıbakır ve Erzurum o zaman Harputmuş. Bütün doğu bölgesi her türlü ihtiyaçlarını Harput'tan alırlarmış.

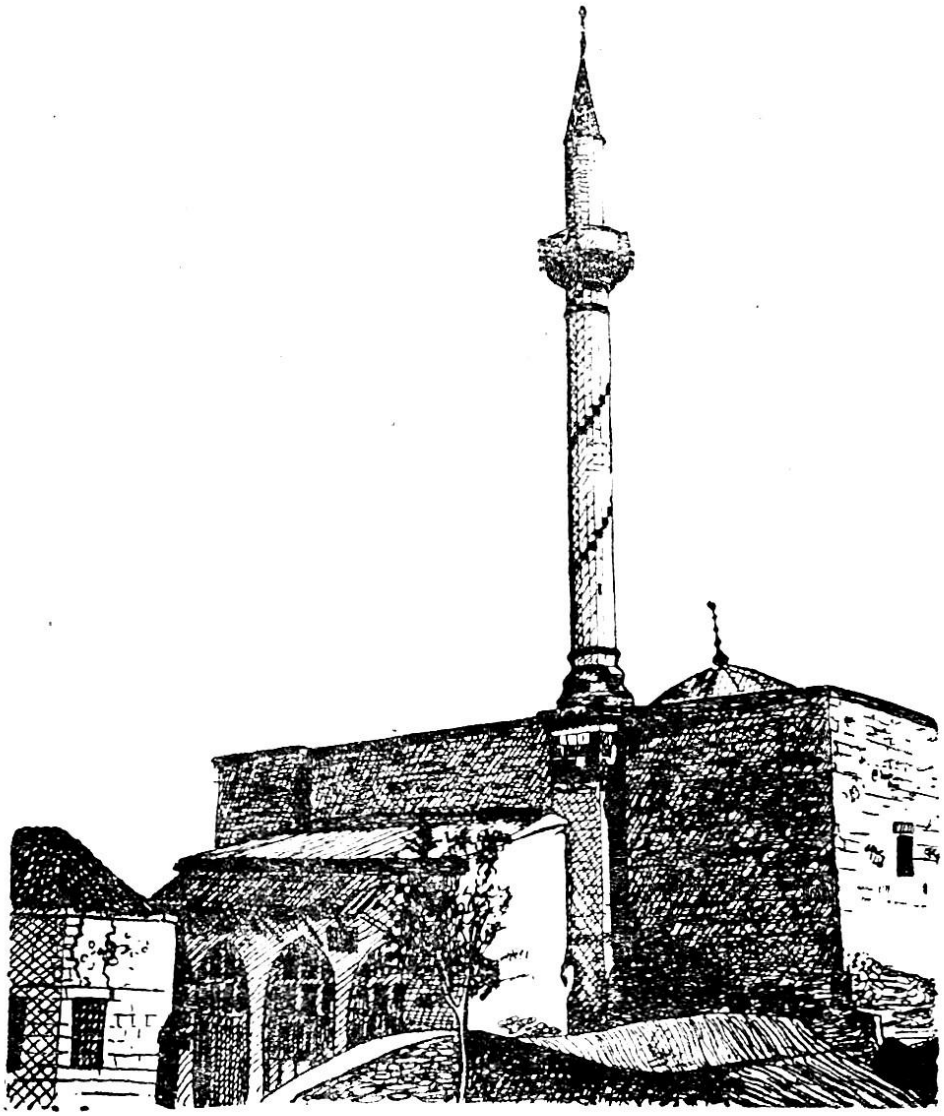
Bilirsiniz, eskiden "Bütün yollar Romaya çıkar." derlermiş. İşte onun gibi eskiden bütün yollar Harput'a çıkar, bütün yollar Harputtan geçermiş. Kervanların en önemli güzergâhı Harput, o zamanın deyimiyle, bezirgânların en büyük alış-veriş yeri gene Harputmuş. Onun için Harputun çarşısı pek büyük, pek zengin ve pek ünlüymüş. Bu sanat ve ticaret ülkesi, doğunun o zamanki en önemli şehri de bu yüzden refah, saadet ve zenginlik içinde yaşar gidermiş.

Rehberimiz anlatıyor: "Harput ta tekmil sanatkârların çarşıları ayrı ayrıydı. Bakırcılar çarşısı, kuyumcular çarşısı, saraçlar çarşısı... Bakkalların ve tüccarların da başka başka çarşıları vardı. Harputta o zaman bilhassa tabakçılık (Dibağ)

çok ileri di. Göncüler Ermeniydi. Sahtiyanı islâmlar yaparlardı. Bilhassa kırmızı, sarı ve siyah sahtiyanlar pek meşhurdu. Harputun kırmızı sahtiyanı Avrupaya giderdi. Bu sahtiyanı Topçunun Oğlu işlerdi."

"Harput'ta meydanlar da birer alış - veriş yeriydi. Şimdi jandarma karakolunun bulunduğu yer kömür meydanıydı. Ayrıca odun meydanı, zahire meydanı vardı. Zahire meydanı Sarahatun camiinin önünde bulunuyordu."

Harput'un çarşısı önümde ışıl ışıl.

HARPUTTA SARAHATUN CAMİİ ve MUVAKKİTHANE:

Harput yollarının yorgunluğu Kurşunlu cami avlusundaki asırlar görmüş ulu çınarın gölgesinde bir havuz başında çıkar. Sonra Sarahatun'u görmeğe gidersiniz.

Sarahatun, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın anası. İlk defa Milâdî 1460 da mescid olarak yapılan cami 1840 da yeniden ihya edilmiş.

Muvakkithane, kiremidli kubbesiyle ön plânda görünmektedir. Vaktiyle burada muvakkitler oturur, özel araçlarıyle güneşin yüksekliğini ölçer, ona göre vakti tayin ederek muvakkithanedeki saatleri ayar ederlermiş. Burası ayni zamanda bir saatçi dükkânıymış. Camiye gelen cemaatin saatlerini de tamir eder, para almazlarmış. Muvakkithanenin de ayrıca vakıf geliri varmış da onunla geçinirlermiş. Kitabesindeki tarih, ebcet hesabıyle 1277 hicrî.

Harput'un tek musalla taşı muvakkithanenin sekiz yüzünden birinde. Harputlu, son yolculuğunu saat tıkırtıları arasında yaparmış.

HARPUTTA CAMİLER

Harputta dolaşırken CAMİİ KEBİR'i görüyoruz. Anahtarı evkafta, dediler de gezip göremedik. Büyük camilerin, mescidlerin yanında küçük mezaristanlar olur. Devrin ülemaası orda yatarlar. Camii Kebir'in kabristanı o kadar metruk-ki: Taştan yapılmış eski kabirleri otlar basmış. Aralarında koyunlar, keçiler, merkepler otlamakta. Mezar taşlarındaki kabartma kitabeler hemen hemen silinmiş gitmiş. Mezara bu eski kabristana büsbütün eski, büsbütün şarkkârî bir hava vermekte. Burada da Piyer Loti'nin (Isfahana Doğru) isimli eserinde anlattığı Doğu âleminin, Şirazın, Tebrizin ve Isfahanın o şarkkârî havasını teneffüs eder gibi oldum.

Kalın kerpiç duvarın küçük bir deliğinden Camii Kebirin avlusuna bakıyorum. Camiin medresesi avluda. Etraf çepçevre mollaların (Medrese öğrencilerinin) höcreleri ile çevrili. Bu havuzlu avluda bir vakitler kim bilir ne tarhlar varmış; ne güller ,ne çiçekler süslermiş bu bahçeyi; ve başlarında ince, beyaz sarıkları, üstlerinde siyah cübbeleri, ayaklarında lâpçınları küçük, genç, delikanlı, boy boy, yaş yaş, çeşit çeşit mollalar gezinirlermiş tarhlar arasında; havuzun başında otururlar, sonra giderlermiş höcrelerine tecvit okumağa, kur'an hatmetmeğe, Arabî ve Farisî metinlerini sökmek için çalışmağa; hüsnü hattî meşketmeğe. Onların, bu her tarafı yüksek, kalın kerpiç duvarlarla çevrili geniş avluda gezinen hayallerini âdeta görür gibi oluyorum.

SARAHATUN camii şehrin ortasındaki meydana düşer. Gerek mimarî değeri gerekse maddî değeri bakımından çok yüksekmiş. Sadece içindeki halılar böyle iki cami yapmağa yetermiş. Camiin inşasına pek çok para gitmiş; bilmem kaç altın sarı lira harcanmış. Ermenilere varıncaya kadar bütün

harput halkı cami için sırtlarında taş taşımışlar. Kubbe dört direk üzerine oturtulmuş. Bayram namazlarında, kadir gecelerinde 2000 kişinin toplandığı olurmuş Sarahatunda.

Sarahatun çarşının göbeğinde; İstanbuldaki Yenicami gibi.

Harputta mescidleri ve türbeleri dolaşırken ESADİYE CAMİİ'ini ziyaret ediyoruz. Zamanın her şeyi yıpratan, her şeyi sonunda yokluğa çeviren eli onu da yavaş yavaş okşaya okşaya, eskite eskite nihayet sadece bir tek kubbe haline koymuş bırakmış. Pek süslü, pek zarif bir cami olduğu hâlâ silinmemiş olan nakışlarından belli. Yanımdaki Harputlu ihtiyar "Bu kapı tamamiyle yıkılmış, bir kapı da buradaydı, eyvan burası, cami de içerisidir, işte şurda namaz kılardık." diye kendi kendine söylendi. Sonra "Hepsi yalan, hepsi yalan!" diye göz yaşlarını tutamıyarak ağlamağa başladı. Ben de kendimi tutamadım. Gözlerim dolu dolu oldu. Bir mezarın başına oturup yaş döken, orda yatan ölünün hatıralarını yasla anan insanlar gibi. Biz de Esadiye camiinin harap ve yıkık kalıntıları önünde durup o eski günleri hayal ettik. Yaslandık bu günlerine Esadiye camiinin.

Zeynep pınarı Esadiye camiinin çeşmesidir. Camiin biraz ötesinde akar. Suyu memleket suyundan ayrı olarak gelir.

Harputta bir vakitler pek çok cami varmış. Şimdi kimisi yok, kimisi harap olmuş. Harput, camilerin süslediği diyar.

HARPUTTA TÜRBELER VE MESCİDLER

Harput şehrinin enkazı arasında dolaşırken sık sık ya bir mescide ya da bir türbeye rastlıyorduk. Evler, hanlar, hamamlar, bahçe duvarları, hepsi hepsi yıkılmış olduğu halde türbeler ve mescidler hâlâ varlıklarını muhafaza ediyorlardı.

Fakat mescidler metruk, türbeler haraptı. Harput şehri türbeleriyle, mescidleriyle, camileriyle restorasyon beklemekte.

Mescidlerin ve türbelerin çokluğu o devir insanlarının dine, dini İslâma ne kadar bağlı olduklarını pek güzel anlatıyor .Zülfü Babanın açıkladığına göre Harputta ne kadar zengin varsa hepsi dindar, hepsi hacı idiler. Âbaniye (İpekli sarık) bağlar, sarık sararlardı. Yeşil sarık saranlar da vardı. Zülfü Babanın ataları yeşil sarık sararlarmış.

Bu yaşlı, dindar ve varlıklı Harputlular akşam serinliğinde kahvelerin, dükkânların önüne otururlar, bu halleriyle o saatlerin kederle dolu havasına biraz da ahret duygusu katarlardı. 15 yaşına gelmiş çocuklar bile onların oturduğu kahvenin, dükkânın önünden geçemezler, büyüklerini o kadar sayarlardı. Zülfü Baba "25 yaşında vardım. Büyüklerin yanına varmağa haya ederdim." diyor.

MANSUR BABA türbesi pek eski. Vaktiyle türbenin şem'adanları varmış. Türbede 4 kabir var: büyük kabirde kendisi, yanında çocukları yatıyor. Kabirler sandukalar şeklinde. (1) ...

Şeyh Ahmedi Kürdî de büyük bir zatmış. Öldüğü zaman 90 - 100 yaşında varmış. Vefatı seferberliğin bitiminden sonraymış. Camii Kebir yanında yatmakta. (2)

Uzakta, vadinin ötesinde yemyeşil bir koru görünüyordu. Orada, ağaçlar arasında şeyhülkâinat FETH AHMET BABA yatıyordu. Feth Ahmet Babayı da Hicazda tanırlarmış. Deliller hacılarla beraber Hicazdan kalkar taaa buraya kadar gelirlermiş. Feth Ahmet Babayı ziyaretten sonra ertesi

---

(1) MANSUR BABA - Harput Yollarında, I. Cild, S. 33 de geniş bilgi vardır.

(2) ŞEYH AHMET-İ KÜRDÎ - Harput Yollarında, 2. Cild, S. 143 ve 1. Cild, S. 323 de geniş bilgi vardır.

sene çıkıp gene Hicaza dönerlermiş. Ah ,bu birkaç satırlık

hikâyenin ötesindeki parlak ve muazzam hayat hikâyesini bir kere öğrenebilsek... O kimbilir ne enteresandır. Zülfü Baba, Feth Ahmet Babanın tarihini 2-300 yıl öncesine kadar götürdü. (3)

Eskiden türbelerin türbedarları, şem'adanları varmış Türbenin temizliğini yaparlar, akşam oldu mu mumlarını, kandillerini yakarlarmış. Şimdi Harputta pek önemli, pek kutsal sayılan ziyaret ve türbelerin hepsinin birer sahibi, daha doğrusu, sahibesi var. Bir türbenin veya ziyaretinin kapısına vardınız mı muhakkak kilitli buluyorsunuz ve yanınıza sokulan yalın ayak başı kabak küçük mahalle çocukları size "Sahibi şurada, gidip çağıralım." diyorlar; acele koşup kayboluyorlar taş yığınları arasından ve biraz sonra yanlarında başörtülü bir kadınla dönüyorlar. Elinde bir ipe bağlı büyüklü küçüklü anahtarlarla çıkagelen kadın işte o türbenin sahibidir. Türbeye sahip olur. Türbenin mütevellisi gibi bir şey, bu. Böylece kırk yılın başında gelecek bir ziyaretçiden yahut bir turistten üç beş kuruş da eline geçer.

HARPUTTA MEZARLIK

Harputun dört bir yanı mezarlık. Bu mezarlıklarda da bir vakitlerin meşhur din âlimleri, müderrisleri ve hocaları yatıyor. Harputa gelmişken onların kabirlerini de ziyaret etmekten, onların ruhlarına da birer fatiha göndermekten kendimizi alamadık.

HACI TEVFİK EFENDİ nin kabri bir taş yığını halin-

---

(3) FETH AHMET BABA - Harput Yollarında, I. Cild, S. 325 de geniş bilgi vardır.

deydi. BEYZADE HACI ALİ EFENDİ'nin mezar taşı var. Kitabesinde "Hacı Ali efendi, Hocanın ruhuna fatiha. 1322" yazıyor. Bütün mezar taşlarında ölülerin doğum tarihleri yazılı değil. Biz de sonraları, Avrupalıların yaptığı gibi, mezar taşlarımıza doğum ve ölüm tarihlerini yazmağa başlamışız. Beyzadenin ünü Hicaza kadar gidermiş. Sultan Hamid Beyzadeyi çağırmış da gitmemiş. Cami buna mahsus, türbe buna mahsusmuş, ama kendi istememiş. Şimdi kabri başında onu ananlar mumlarını yakıp fatihalarını okuyor, göz yaşları içinde sessizce oradan uzaklaşıyorlar.

Mezaristanın biraz ilerisinde, uzakta bir künbed göze çarpıyordu. Bu da bir başka islâm büyüğünün kabriydi. Ona İMAM EFENDİ derlerdi. Seferberlikten sonra Harputa geldi. Zamanla bir çok müridleri oldu. Malatyalı Recep dayı kendisinin hizmetine bakardı. Dairesi herkese açıktı. Tekkesi akşama kadar işlerdi. (I)

(I) İmam Efendinin Tekkesi yoktu. Kendi evinin selâmlık odasına ziyaretçilerini kabul eder ve onlarla sohbet ederdi.
İshak Sunguroğlu

NOT : "Harput Yollarında" isimli eserin 2. cildinin 268. sahifesinde İmam Efendi hakkında geniş bilgi vardır. Bu eserin müellifi sayın İshak Suguroğludur. Kendisi Harputun öz evlâdı olup Harputta doğmuş, Harputta büyümüş, uzun yıllar Harputta yaşamıştır. Harput üzerindeki geniş hatıralarına uzun inceleme ve araştırmalarından edindiği bilgileri de katarak Harput için üç cildlik o meşhur eserini, "Harput Yollarında" isimli kıymetli kitabı meydana getirmiştir. M. Ziya Ünsel

ARAP BABA DERGÂHI

Harputta eskiden kalma ziyaretgâhlar içinde adı en çok duyulmuş olanı Arap Baba. Elazığa her giden mutlaka Harputta bir Arap Baba olduğunu işitir; Harputa her çıkan mutlaka bir kere de Arap Babayı ziyaret eder. Arap Babayı görmek için taaa İzmirden kalkıp gelenler olur. Kimisi Arap Babaya adaklar adar, mumlar diker, muratlarına erişmek için ona yalvarırlar. Kimisi de Arap Babanın insana mumya-iskelet halinde görünen bir yatır olduğunu öğrenince meraktan çatlar, dayanamaz, nerde olursa olsun Harputun yollarına düşer.

Biz Harputa gelmişken Arap Babayı da görelim, dedik. Harput masalını dinlemişken onun masalını da dinlemek istedik. Küçük mahalle çocukları önümüze düştüler. İki tarafı taş yığınlarıyle dolu - buraları da muhakkak bir zamanlar evlerdi. - ince bir sokaktan yokuş aşağı indik. Bir ara iki taraftaki yıkıntılar sokağa taşmış, daracık olan yolu âdeta kapamıştı. Burada taş-toprak yığınları üzerinden geçtik. Az gittik, uz gittik, sonunda Arap Babanın dergâhına vardık.

Yolun sağında horasandan, küçük kubbeli bir yapıydı. İki basamaklı kapısından girdik. Camilerde, mescidlerde kapı deyince, açılıp kapanan tahta kapılar, kapıların üstünde yarıya kadar kıvrılmış, ağır kumaştan, saraçlı bir perde hatıra gelirdi. Fakat Arap Babanın dergâhında taş ve tuğladan başka tahta diye bir şey yoktu. Her şey ya sökülmüş, ya çürümüş ya da yanmıştı. Kapı sadece bir adamın geçebileceği kadar yükseklikte kemerli bir aralıktı.

İçeri girince taş zeminli büyükçe bir medhal vardı. Burası camilerdeki son cemaat yerlerinin kapalı bir şeklini andırıyordu. Asıl mescid kısmının iki penceresi ile kapısı bu medhale açılıyordu. İkinci kapıdan asıl mescide dahil olduk.

Tam karşımızda Babanın makamı bulunuyordu. Arkasında, camilerde olduğu gibi, duvar biraz oyulmuştu. Sağda - solda küçük pencereler vardı. Ve bir uçurumu görüyorlardı. İçerisi loştu. Küçük pencereler keskin ışıkları ölgün ve duru bir aydınlık halinde salona yayıyorlardı. Kubbede, tavanlarda, duvarlarda süs, nakış namına hiç bir şey kalmamış, bütün sıvalar dökülmüş, horasanlar kat kat ortaya çıkmıştı.

Sağda uzunca bir odaya giriliyordu. Burası Arap Babanın özel dairesiymiş. Onun da pencereleri öbürleri gibi derin uçurumlara bakıyordu. Demek Arap Baba nerden gelmişse gelmiş dergâhını böyle hâkim bir yere kurmuştu. Şu tamamiyle metrûk binada, şu küçük kubbenin altında bir vakitler kimbilir nice âyinler yapılmış, ilâhiler okunmuş, müridler, postnişinler kimbilir nasıl vecd içinde kendilerinden geçmişlerdi. Bir an için böyle bir âyini hayalimde tasarladım. Zil ve kudüm sesleri ile ilâhiler uzak geçmişin taaa derinliklerinden kulaklarıma kadar geliyordu. O zaman, o zamanın insanları için pek uhrevî olan bu dekor, bu atmosfer bugün bir turist için sadece ekzotikti, o kadar. Üst tarafı bir masaldı. Arap Babanın masalı.

MÜZE — DERGÂH

Bu dergâh eskiden nasılsa tıpkı onun gibi restore edilse; içerisi o zamanki eşyalarla döşenip dayansa; mumlar, şamdanlar, kandiller, âyetler, nakışlar o eski dekoru tamamlasa; kubbeden çepçevre kandillerle donanmış küçük bir âvize sarksa; kenarlarda minderler, duvarlarda yastıklar, yerlerde halılar, halıların üstüne şuraya buraya atılmış kınalı koyun

postları olsa; eski bir dergâhın tam kendisi, orijinali kurulsa ve bir müze olarak saklansa geleceğin uzak ötesi için, diye düşündüm.

Biz bile o günlere yetişememişiz. Dergâh deyince lugata bakıp karşılığını okuyoruz. Taş devri insanlarının hayatını olduğu gibi canlandıran müzeler varmış. Etnoğrafya müzeleriymiş bunlar. Çocukluğumda askerî müzeye gitmiştim. O eski devirlerin askerleri, yeniçeriler kendi boyları boslarıyle, kendi elbiseleri, kendi silâhlarıyle hâlâ o günkü gibi gözlerimin önündedir. Mevlânanın türbesi tatil günlerinde Ankaradan gelen yüzlerce, binlerce turist tarafından ibretle, hayretle geziliyor. Arap Babanın dergâhı da her halde Harputun turizminde orijinal bir satır olacaktır.

Bu arada, bulunduğumuz yerin bir mescid mi, tekke mi, dergâh mı yoksa zaviye mi olduğunu merak ettim. Sözlüğe baktım. Mescid: secde edilen yer, küçük cami. Tekke: tekke, dayanma. Dergâh: büyük kimselerin kapısı, tekke. Zaviye: bir sofunun ibadet için çekildiği tenha yer, küçük tekke.

Elazığ broşüründe Nureddin Ardıçoğlu Arap Baba için şöyle diyor: "Şehirde Selçukî devrine ait Arap Baba mescid ve türbesi vardır. Kitabesine nazaran 1268 tarihinde ve Gıyaseddin Keyhüsrev III. zamanında inşa edilmiştir. Yaptıranın (Yusuf İbni Arap Şah) isminde bir zat olduğu gene kitabeden anlaşılıyor ki türbede yatan mumyalanmış bulunduğu zannedilen cesed de bu zâta ait olmalıdır." (I)

(I) ARAP BABA hakkında geniş bilgi İshak Sunguroğlunun yazmış olduğu "Harput Yolları"nın I. cildinin 310 uncu sahifesinde mevcuttur.

ARAP BABA TÜRBESİ

Arap Babanın mescidinden çıktık. Biraz yürüdük. Birdenbire devler ülkesinin çakıllarını andıran büyük kayaların üstüne vardık. Altımızda derin bir vadi uzanıyordu. Elazığ ovasına âdeta kuş bakışı bakıyorduk. Üstümüzde mescidin sağlam taş duvarları yükseliyordu. Duvarın dibinde küçücük bir kapı görünüyordu. Ve türbenin sahibi olan başörtülü bir kadın elinde kocaman bir anahtarla bizi orada beklemekteydi. Demek Arap Baba türbesini mescidin altına yaptırmıştı.

Türbedar türbenin kapısını besmele ile açtı. Kapı bu açık haliyle şoselerin ufacık kemerli menfezlerini andırıyordu. İçerisi kapkaranlıktı. Karşımıza bir mağara ağzı açılmış gibiydi. İlk anda yüzümüze soğuk bir hava çarptı. Bu kemerli küçük delikten türbeye girmek için eğilmek, iki büklüm olmak, hattâ çömelmek gerekiyordu. Biz de öyle yaptık. Âdeta emekliyerek içeri girdik. Tıpkı bir mahzene girer gibi. Tıpkı arkeologların asırlarca yer altında kaybolmuş hazineleriyle birlikte yatan firavun mezarlarının o esrarengiz höcrelerine girmeleri gibi.

İlk anda bu karanlık dehlizde insanın duyduğu his müdhiş bir korku, bir ürperme oluyordu. Bir mezara girmek, hele bir evliyanın, gelenlere bir iskelet halinde göründüğünü duyduğumuz bir evliyanın mezarına girmek insana korku ve dehşet vermezdi de ne yapardı. Gözler karanlığa alışınca kendimizi loş bir aydınlık içinde bulduk. Geniş bir taş odadaydık. Tavan uzun bir kemer halinde devam ediyordu. Ve bir adam boyundan daha yüksekti. Yer topraktı. Rutubetli bir toprak kokusu genizleri tıkıyor, âdeta zor nefes alıyorduk. Tam ortada uzun, alçak bir sanduka vardı. Üzerinde sırmalı işlemelerle, âyetlerle süslü yeşil bir örtü örtülüydü.

Bir aralık türbedar kadın kibritini çaktı. Sandukanın

etrafında gözüne ilişen iki üç mumu yaktı. Mumların kırmızı alevleri karanlık içinde altın damlalar gibi pırıldıyorlardı. Ötede beride yarı yanmış, yarı bitmiş mumlar dikili duruyorlardı. Bir evliyanın başına mumlar kadar yakışan ne olabilir? Ölgün sarı ışıklar, bu yeşil örtülü sanduka, bu kemerli tavan, bize bir mezarın içinde olduğumuzu daima hissettiren bu ahrete ait hava ve nihayet bir türlü isim veremediğimiz ve bizi içten içe ürperten esrarla dolu bir duygu...

Türbeler ziyaret edilir. O ulu ölülerin başları ucunda saygı ile durulur. Fatihalar okunur ve bir an için ölümün acı lezzeti tadılır; sonra tekrar bu fâni dünyanın hayhuyuna karışırdı insan. Halbuki biz bu türbede, bu ölünün başında çömeldik. Durup merakla bekleştik. Burada, bu evliya türbesinde ziyaret evliyayı gördükten sonra biterdi. Arap Baba ziyaretçilerine görünüyordu.

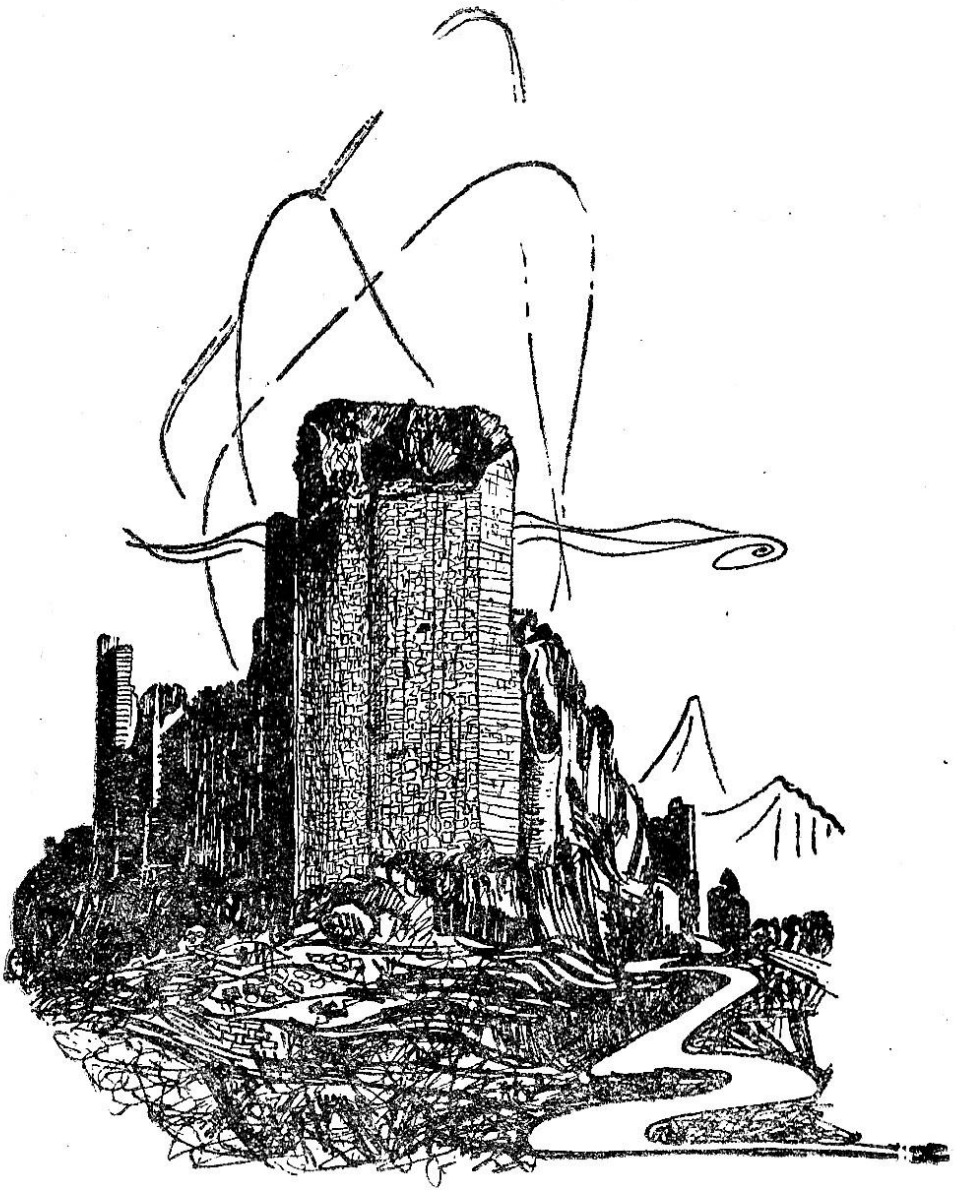
Nihayet Arap Babanın sahibi kur'andan âyetler okuyarak önce sandukanın üstündeki yeşil örtüyü açtı. Sonra tahta kapağı yavaşça kaldırarak bir tarafa bıraktı. O anda dehşet içinde kalmıştık. Hareketsiz, âdeta donakalmış bedenlerimizin içinde büyük bir heyecan fırtınası esti. Kalbimiz çarpıyor. ruhumuz yerinden oynuyordu. Sandukanın içinde gerçekten biri yatıyordu. Üstüne beyaz sırma işlemeli yeşil bir örtü örtülmüştü. Ve nihayet yatan bir insanın şeklini belli ediyordu.

Türbedar son örtüyü de baş tarafından tuttu. Yavaş yavaş kaldırmağa başladı. Önce bir iskelet başı, bir kuru kafa göründü. Sonra kaburgalar halinde göğüs ve nihayet kuru uzun kemikler halinde bacaklar meydana çıktı. Böyle gerçekle karşılaşma deminki dehşet ve heyecanımızı biraz hafifletmişti. Hayal insanı daha çok korkutuyordu. Arap Baba başını biraz yana çevirmiş, iki elleri karnının üstünde, bir yatakta yatar gibi yatıyordu. Kemiklerin üstünde kaslar sarı balmumu renginde durup duruyordu. Nasıl olmuştu da cesed yıllar yılı boyunca böyle kuruyup kalakalmıştı. Rutubete ve

zamana nasıl dayanmıştı? Bu ya Arap Babanın esrarengiz varlığındandı; Ya da müritleri onu mumyalamışlardı. Gerçekten bir mumyaya da benzer hali vardı. İstanbulda, eski eserler müzesinde gördüğüm Mısır mumyasına benziyordu Arap Baba.

Bir ermişin nuranî yüzünü hayal etmek bir iskelet görmekten daha iyi. O, ruhumuzu daha çok doyuruyor. Anatomi hocamız sayın Zehra ALAGÖZ'ün derslerde sınıfa getirdiği o ayakta duran iskelet karşısında ne kadar duygusuz idiysek burada da o kadar maddî olmuştuk.

Sonra sahibi onu örttü. Sandukayı kapattı. Gene örttü. Arap Babanın ziyaretin İzmirden gelenler bu işlemeli örtüyü getirip örtmüşlermiş. Türbenin dışına çıktığımız zaman parlak ışık gözlerimizi kamaştırmıştı. Bizim dünyamız güzeldi. Günlük güneşlikti. Kadının avucuna biraz bozuk para bırakıp oradan ayrıldık.

H A R P U T K A L E S İ :

Kalenin önünde kale meydanı, kale meydanında kale hamamı kalıntıları. Sağda görünen küçük bir yol kıvrımını bitirince kale kapısının dev sütunları arasından içeri giriyorsunuz. Gene sağda, kale ile karşı kaya blokları arasında derin bir boğaz engin panaromaya açılıyor. Solda kale burçlarından biri hâla göklere kafa tutarcasına yükselmekte. Hisarların dibinde tarih insanının mucizesine inanıyorsunuz. İsa öncesi 785-810 danberi kaleci millet Orartular'dan buyana sanki çok yıl olmamış.

Süt kalesinin hikâyesini Harput Yollarında'n okuyun.

HARPUT KALESİNDE

Harputun kenarında, yıkılmış evler arasında, daracık bir sokakta, yokuş aşağı iniyoruz. Sağ tarafımızda manzara bütün Elazığ ovasına hâkim. Karşıda o meşhur Harput kalesi. Fakat onun asıl sarp ve yalçın kayalar üstünde yükselen bütününü görmek için ona ön tarafından, aşağısından bakmalı, diyorlar.

Bir aralık rehberimiz solumuzda bir yıkıntıyı göstererek "Baş Kâtipgilin tabakhanesi" dedi. İndikçe, sağımız bir dağın dik yamaçları oldu. Arnavud kaldırımı aşağıya doğru uzanıyordu. Nihayetinde büyük bir meydan vardı. Solda büyük bir hamam kalıntısı, kubbesiyle yükseliyordu. Rehberimiz açıkladı: "Burası kale meydanı. Kale meydanının camisi ve mescidi şuradaydı. Hepsi yıkıldı."

Meydanı geçerek kaleye doğru ilerledik. Yol bir patikaya dönüyordu. Sağımız büsbütün uçurumlaşmıştı. Biraz sonra kalenin kapısından geçtik. İki insan gövdesi büyüklüğünde kesme taşlar üstümüzde yükseliyordu. Onlarla kemeri nasıl tutturmuşlardı? İki tarafı yüksek duvarlı, üstü açık bir koridordaydık. Rehberimiz burada gene eski günleri andı. Vaktiyle kalenin demir kapısı varmış. Ermeniler kale duvarlarının dibinde, kendi mahallelerinde otururlar, mavi şalvar giyerlermiş. İslâmlardan korktukları için akşam olduğu gelir kalenin demir kapısını kaparlarmış. Kalenin de ayrıca camii ve imamı varmış. O da bu kale içindeki camide çok bayram namazları kılmışmış. Seferberlikten bu yana hepsi yıkılmış. Şehirdeki camileri de bu kalenin taşlarından yapmışlarmış.

Taş yığınları, eski evlerin hâlâ duran öbek öbek kalıntıları arasından ilerliyoruz. Her tarafı otlar, dikenler kaplamış. Kalenin burçlarına geldiğimiz zaman birdenbire dur-

HARPUT HARABELERİ :

Bir vakitler bahtiyar insanların canlı, hareketli ve hayatla dolu beldesinden şimdi bir sürü taş-toprak yığınları kalmış. Semalarında kuşlar bile uçmaz olmuş. Kalede hisar bir kafatasında kırık tek bir diş. Yıkıntılar arasında dolaşırken sessizlik bir ölüm gibi alnımıza dokunuyor. Harput'un faniliği karşısında ürperiyoruz. Bir şehrin göçüşü ne acı...

koca koca mahallelerin enkazları. Karşıda, uzakta ön cephesiyle, duvarlarıyle büyük bir kilise. Bütün bu gördüğümüz yerlerde Ermeniler otururlarmış. Asıl büyük kilise ta aşağımızda. Yıkılmış. Süryanî Yakubî kilisesi imiş. Amerikada bulunan Keferdizli bir Süryanî tarafından gönderilen para yardımı ile yeniden tamir edilmiş. (II)

Kalenin üstünde kaleyi geziyoruz. Zahire anbarlarını, su kuyularını, sarnıçlarını bir bir geçiyoruz. Şimdi surların Harputa bakan burçları üstündeyiz. Duvarların kalınlığı insana hayret veriyor. Altımızda kale meydanı ufacık bir harman yeri kadar kalıyor. Bir zamanların mâmur ve muhteşem beldesi Harput şehri yerle yeksan olmuş bir halde gözlerimizin önüne seriliyor. İnsanlar gibi beldeler de bir varmış bir yokmuş. Harput masal olmuş. Oturdum, Harput kalesinin burcundan Harput masalını seyrettim.

Harput Kalesi ile Pertek kalesi bu bölgenin meşhur kalelerindenmiş. Elazığ broşüründe Nureddin Ardıçoğlu Harput ve kalesinin tarihçesini tarihten önceki çağlardan alıp Osmanlıların kaleyi zaptına kadar getiriyor. Okudum da, asırlardan asırlara, kırallardan kırallara nasıl aktarıldığını öğrenince ünü gözümde bir kat daha arttı. Hâlâ kaderine razı değilmiş gibi dimdik, sapasağlam nasılda göklere yükseliyor. Zamanın eskiten, kemiren kuvvetine karşı direnen, isyan eden bir hali var.

(II) Bk. HARPUT YOLLARINDA - I. cild, S. 354

HARPUT HARABELERİ :

Bir vakitler bahtiyar insanların canlı, hareketli ve hayatla dolu beldesinden şimdi bir sürü taş-toprak yığınları kalmış. Semalarında kuşlar bile uçmaz olmuş. Kalede hisar bir kafatasında kırık tek bir diş. Yıkıntılar arasında dolaşırken sessizlik bir ölüm gibi alnımıza dokunuyor. Harput'un faniliği karşısında ürperiyoruz. Bir şehrin göçüşü ne acı...

HARPUTTA BİR GEZİ

Harputta kalenin kapısından çıkınca şehrin kurulu olduğu tepeye çıkıyoruz. Arnavut kaldırımı dar sokaklar... Bazen yıkılmış, bazen olduğu gibi duran bahçe duvarları arasında döne dolana ilerliyoruz. Yol yer yer iki taraftan yıkık evlerin taşları ile kapanmış oluyordu. O zaman harabelerin ortasından vurup kestirmeden öteye geçiyorduk. Eski evlerin sadece iki üç taş basamakları kaldığı görülüyordu. Mahalle çeşmeleri kitabeleriyle, yalaklarıyle, ayna taşlarıyle hâlâ yol kenarlarını süslemekteydiler. Suları kurumuş, kurnaları sökülmüş olduğu için öyle hazin bir görünüşleri vardı ki.

Beyaz taşlar kaldırımların orta çizgisini çiziyordu. Yol ortaya doğru meyilliydi. Ve sular orada toplanıp orada akıyordu. Halbuki bugünkü sokaklarımız ortada bir balık sırtı olurdu ve iki kenarda biriken sular kanalizasyonlara varırdı. Şehrin en yüksek mahallesinde durup etrafa baktık. Harput o tepeye, bu tepeye, o vadiye, bu yamaca kurulmuş, taaa uzaklara kadar yayılmış gitmişti. Fakat bu bir zamanın mamur beldesi baştanbaşa olduğu yere çökmüştü. Sadece ötede beride tek tük minareler yükseliyordu. Arada daha büyük bir iki caminin kalın duvarları görünüyordu. Arkamızda kabristan tepeleri tutmuştu. Servisiz Karacaahmet de işte böyle olurdu.

İhtiyar Harputlu ile bir evin temel taşına oturduk. Anlatıyordu. Konu gene eski Harputtu. Bana önce Hacı Hasan bey'in pehlivanlık hikâyesini nakletti. Hâlâ duran bahçesine onun adını vermişlermiş. "Harputun çevresi kabristanlarla doludur. Araları yarımşar saat çeker. Üryan Baba'nın bulunduğu yerde de pek büyük bir kabristan vardır." diyordu. Sonra Harputun sularından bahsettik. Eskiden Harputun

suları bir saat bir çeyreklik yoldan, üstü örtülü arıklarla gelirmiş. Şimdi iş boruya binmiş. Sular önce su anbarına geliyor ve oradan çeşmelere dağılıyormuş.

HARPUTTA AMERİKAN KOLLEJİ

Bir ara oradan geçmekte olan bir başka Harputlu yanımıza geldi. "Yaz bey!' dedi. "Şu karşıda gördüğün alçak tepe var ya; işte orası eskiden Amerikalıların oturduğu yer. Baktım, görünürde taş-toprak yığınlarından başka bir şey yoktu Harput Harputken Amerikalıların kurdukları okulu söylemek istiyordu

Amerikalılar sömürgecilik düşüncesiyle mi, yoksa başka milletlerle kültür alış - verişi yapmak niyeti ile mi gelmişler, yurdumuzun bir çok yerlerinde kollejler yapmışlardı. Bebekte, Tarsusta, Talasta Amerikan kollejleri vardı. Harputtaki Amerikan kolleji de bunlardan biriydi. Mamafi böylece Harputta aydınlar doğu kültür ve edebiyatı yanında batı kültürü ile de yakından temasa geçmiş oldular. Pek zeki, pek uyanık olan her Harputlu için artık Amerika pek o kadar yabancı bir ülke sayılmazdı.

Kolleje Ermeniler devam ederlerdi. Amerikadaki Türklerin çoğu kendi medenî cesaretleri ve şahsî teşebbüsleri ile oraya gitmişlerdi.

Bugün bir çok Harputlular ingilizce konuşurlar. Bir çokları Amerikada yıllarca kalmışlar, sonra yurt hasretine dayanamıyarak gene öz vatanlarına dönmüşlerdir. Kollej Harputluya denizaşırı ufuklar açmıştır.

Harputtaki Kollej de şimdi sadece Harput gibi bir masal.

HARPUTLULAR AMERİKADA

Bir piyes var: Harputta Bir Amerikalı. Bir Harputlu Amerikaya gider. 30 sene, 40 sene orda kalır. Harputa gelir. Harputta bir Amerikalı olur. Dünyanın hiç bir yeri için bu kadar enteresan bir macera anlatılamaz. Hiç bir şehrin Amerikada bu kadar çok hemşehrisi yoktur. Her Harputlu bir Amerikalıdır, desek yeri var. Harput ile Amerika sözleri birbirlerine o kadar kaynaşmışki.

Yıllarca öncesiydi. Bir gün Yenicami salaşları önünde bir çocuğa kunduralarımı boyatıyordum. Parayı uzattım. İngilizce teşekkür etti. Şaştım kaldım. Bir kundura boyacısı ingilizce konuşsun... Sonra, sandığın yannıa çömelmiş yaşlı bir adam bana uzun hikâyesini anlattı: Harputluymuş. Günün birinde kalkmış Amerikaya gitmiş. Boston'da yerleşmiş. Badanacılık edermiş. Orada evlenmiş. Orada çocukları olmuş. Onlar da orada büyümüşler. İstiklâl mücadelesi yıllarında oraya bizim Himayei Etfal Cemiyeti (Çocukları Esirgeme Kurumu) temsilcisi gelmiş. Bütün Harputlular memleket yavruları için keselerini boşaltmışlar. O zaman o da olan biten dolarını vermiş. Böylece yıllar geçmiş. Ve sonunda Harputun hasreti bağrını delmiş de çıkmış gelmiş Boston'dan ana vatana. Bu boyacı da onun çocuğu imiş. Ama, diyor, gene Boston'a döneceğim. Amerikada iyi yaşıyorduk. Bugün de Boston'da, Filadelfiya'da ve New York'da pek çok Harputlu Amerikalı var.

Bir ara Harputluya Boston'daki adresini yazmasını rica ettim. İngilizceyi sadece konuşurmuş. Yazması - okuması yokmuş. Ama çocukları okumuşlarmış. Okuması - yazması olmayan Harputlu Amerikada refah içinde yaşıyor...

Elazığ broşüründe Dr. Mehmed Tokmak bu konuda

şöyle yazıyor: "... Bu asîl hemşehrilerimiz, Amerikada isimlerine çeşmeler, camiler yaptırmaktan geri kalmamışlar. Aşağı yukarı 20 kadar şehirde topluluklar yapmış, vatanlarına yardım için cemiyetler kurmuşlar."

"Daima Türk kalmayı, daima müslüman kalmayı, daima asîl kalmayı hedef tutan, ekserisi Harputlu olan Türkler, medenî dünyanın bütün yeniliklerini kavramakta gecikmemişler, en kısa zamanda, hiç okuma yazma bilmeyenler bile ingilizce öğrenmiş ve kendilerine muhit yapmışlar. Bir kısmı gurbetten usanmış, baba ocağına çıkmış, bir kısmı tekrar Amerikaya avdet etmişler. Halen Amerikada bulunan ve kısmı azamı Harputlu olan Türkler Cumhuriyet devrinden önceki karanlık günlerin gençleridir. Bunlar o kadar temiz, o kadar asil ruhların sahipleridirler ki, seneler, muhtelif şartlar ruhlarında en ufak bir değişiklik yapmamış. Onlar halen koyu Türk durmaktadır. Hayatlarına aldıkları yabancılar bile temsil etmişler, kendileri kadar Türk yapmışlar."

Harputlu, Doğu'muzun örnek adamı.

HARPUT İÇİN BİRKAÇ PARAGRAF

Harput'u okuyucularıma daha iyi tanıtmak emeliyle (Elazığ) broşüründen birkaç paragrafı buraya almayı faydalı buldum:

Son senelere kadar şarkın ilim ,irfan müesseselerini sinesinde barındıran Harput, iktisadî sahada da büyük bir varlık ve kıymet taşımakta idi. Bir çok kervan yollarının güzergâhı, zengin toprakların sahibi bulunuyordu. Mektepleri, medreseleri, fabrikaları, büyük ticarethaneleriyle Anadolunun kalabalık, mamur bir beldesi idi.

(Dr. Mehmed TOKMAK)

Folklor alanında zengin ve engin bir geleneği olan Harput ayni zamanda memleket ölçüsünde ilim ve fen adamları, değerli edip ve şairler yetiştirmiş olmakla da övünebilir.

Her zaman Harput medreseleri, Türk bilginlerinin himmeti ile yüksek bir gelişme kaydeden Şark-İslâm kültürünün feyizli bir kaynağı olmuştur. Komşu illerden binlerce ilim âşıkı bu medreselere tahsile gelir, Harputta birer otorite olan kudretli müderrislerden, müftülerden ilmî meseleler sorulur, islâm hukukunun, fıkıh ve feraizin en karışık meseleleri onların isabetli fetvaları ile halledilirdi.

(M. Nuri GENCOSMAN)

Gün görmüş, devran sürmüş insanlar vardı. Bunlar zengin ve cömerttiler. Kapıları fakir fukaraya her zaman açıktı. Gönülleri gani, sofraları her zaman kalabalıktı.

İplik fabrikaları, ipek fabrikaları vardı. En nadide kumaşlar burada dokunur, şalların iyisi burada işlenirdi. Bağdat yolu burdan geçerdi. Günde yüzlerce araba girer, yüzlercesi çıkardı. Memnundular, mesuttular. Halk medenî ve münevverdi. Hemen her ailenin İstanbul'da yakın veya uzak akrabası vardı. Yalnız İstanbul değil, Amerikayı da su yolu etmiş gibiydiler.

(Kemal Zeki GENCOSMAN)

Türk tarihinin en eski ve en canlı izlerini saklıyan Harput çevresi yüz yıllar boyunca zengin bir folklora hazine olmuştur. Doğu ve Güney-Doğu Anadoluda Türk ruhunun en temiz heyecanlarını şiir ve beste halinde dile getiren, aşk ve ıstıraplarına şiirden kanad, musikiden âhenk ve ifade veren sayılı folklor merkezlerinden biri de Harputtur. Urfa, Diyarıbakır, Erzurum gibi millî musiki alanında tarihî bir geleneğe sahip olan Harput bölgesinde bilhassa halk şiir ve melodilerinin en güzel örnekleri yaşamaktadır.

(M. Nuri GENCOSMAN)

Elazığın anası olan Harput tarih kadar eskidir. Ve tarihe karışmış bir haldedir. Harput, bugün bir bucak merkezi olarak yüksek tepesinden Elazığ'ı seyretmektedir.

Elazığ - Harput mukayesesi insanlığın nereye gitmek istediğini göstermektedir. Harput halk musikisinin doğduğu bir ülkedir. Halk musikisinin doğduğu yerler esasen Urfa, Erzurum, Diyarıbakır ve Harputtur. Harput başta gelir.

(Cahid ALP)

HARAB OLAN HARPUT :

Eski mamureler bakınız nasıl yıkık duvarlar haline gelmiş. Bu harabeler ortasında sadece İslâmın eşsiz âbideleri olan camiler ince minareleri, göşterişli siluetleriyle yükselmekteler. Karşıda Sarahatun camii, önünde muvakkithane ve sağında geniş kubbesiyle Cimşid hamamını görüyorsunuz. Manzara ne kadar hazin değil mi?

HARAB OLAN HARPUT

Harputun eskiden nasıl bir medeniyet merkezi, nasıl mamur bir şehir olduğunu yeri geldikçe belirtmiştim. Bu güzel ve biricik beldenin nasıl olup ta bu hale geldiğine, nasıl olup ta böyle taş taş üstünde bile kalmadığına Harputa gelip giden herkes, Harputun bugünkü harab durumunu gözleriyle gören her ziyaretçi şaşar kalır.

Tarihte depremlerle, indifağlarla, istilâlarla ve nihayet zamanla yok olmuş yahut yedi kat yerin dibine göçmüş nice şehirler biliriz. Kimisini ancak hayalimizde canlandırırız da bir masal mamuresinin yok oluşuna acırız. Kimisinin üç beş sütun, beş on temel taşı kalmış enkazı üzerinde, yabani incir ağaçları ve deve dikenleri arasında dolaşırız da bu sütunları diken bu muazzam taşları yontan o sanatkâr ruhlu insanların emeklerinin böyle heba oluşuna içimiz sızlar. Kimisi de toprak altından çıkarılmış, restore edilmiş, tıpkı o günkü haline konmuştur. Onların sokaklarında gezerken, mahallelerinde dolaşırken, açık hava tiyatrolarında eski Yunan trajedyaları seyrederken yahut kolizelerinde eski oyunları görüp odeonlarında eski eserleri dinlerken tarihin o eski devirlerinde zevkle, heyecanla kendimizi kaybedip gideriz. Bir turistin duyabileceği en büyük bahtiyarlığı duyarız. Ve nihayet işte bunun içindir ki onların hepsi talihli olan şehirlerdir. Mesutturlar. Kaderleri onları hiç olmazsa bir parçacık olsun sonsuzluğun kollarına bırakmıştır.

Bir mitoloji hikâyesine karışmış olmak, bir epopenin sahifeleri arasında ismi geçmek ne saadet...

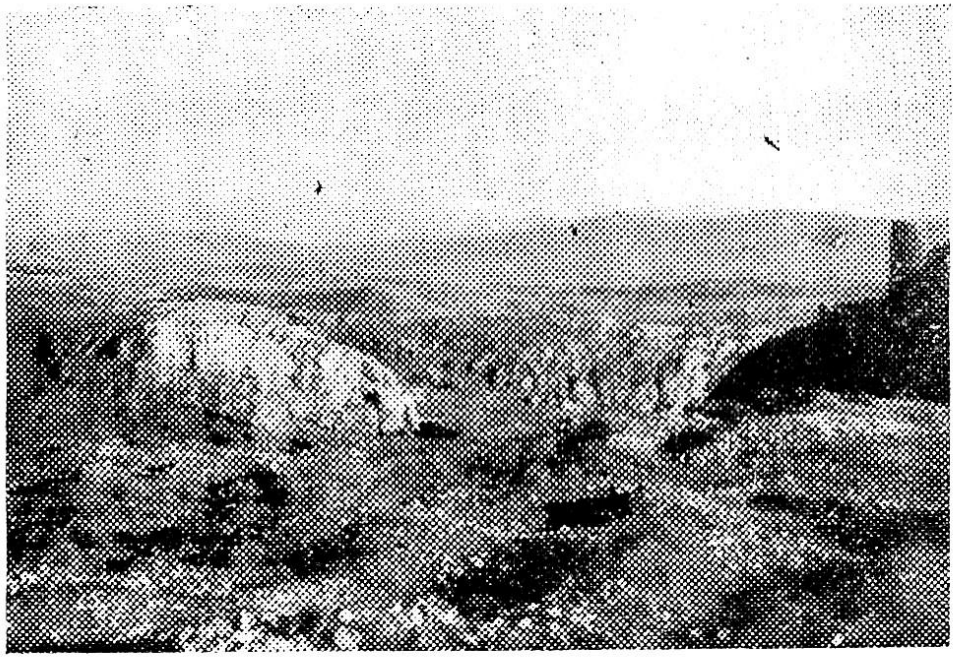
Ama Harput öyle mi ya... Harput daha şimdiden taş - toprak olmuş, dağ - taş olmuş, Allahın kırı olmuş. Yüz yıl geçecek, yüzlerce yıl geçecek. Bir arkeoloğ eski Harputtan bir kırık desti, bir paslı kolye yahut bir çömlek parçası bile bulamıyacak. O canım Harput için ne hazin bir son değil mi?

Harab olan Harputta harabeler arasında gezerken böyle düşünüyorum, bir ölünün mezarı başında ağlar gibi ben de Harputun ölümü karşısında içim yana yana ağlıyorum.

İnsanların alın yazıları vardır. Şehirlerin de alın yazıları vardır. Bir tarafta İstanbul yeni îmar hareketleriyle ebediyete doğru ilerliyor, öbür tarafta Harput nisyanın karanlıklarına gömülmekte.

Amerikada bir Harputlu, Ali Haydar bey, Dr. Mehmed Tokmağa gönderdiği mektubunda Harputun yıkılışı karşısında duyduğu elemi bakınız ne kadar içli bir şekilde anlatıyor; onu Elazığ broşüründe okudum da ben de pek içlendim, birazını buraya aktardım:

"... Harput şehri, dört bin senelik bir şehir. Merhametsizlik yüzünden harabezara döndü. O doğup büyüdüğüm yurdum harab oldu. Ecdadlarımızın kemikleri de kaybolup gidecektir. Sekiz yüz sene evvel Harput dağlarında sütliğen, köseamuk süpürgesi, acı süpürgeden başka bir şey yoktu. İçecek su acı idi. Ecdadlarımız bağlar, bahçeler yetiştirdi. Kırk kuyudan şehre tatlı, berrak sular getirdiler. Ceviz, badem, dut, kiraz, elma, vişne, müşk alucu, tırtıl alucu, dağdağan, çedene, incir, armut, fındık ağaçları yetiştirdiler. Bütün dağları cennete döndüren ecdadlarımız, dedelerimiz, babalarımızın yaptıklarını, diktiklerini yıkıp viraneye döndürdük. Kesilen ağaç yerine bir ağaç dikseydik, cennet içerisinde olan Harputum viran olmazdı. Etrafındaki cenneti de söndü, kendi de. Dağlar, taşlar figan ediyor. Mübarek camilerimiz ubudiyete şikâyetler yapıyor... Bundan yüz sene evvel, Harput, ilim irfan ocağı idi. Çok söyledim. Yurdumun harabeliği beni dertli dertli söyletiyor."

HARPUTTAN BAŞKA BİR MANZARA: Ön plânda, yıkılan evlerin ancak yerleri bellidir. Sağda, kale burçlarından biri zamana meydan okur gibi baş kaldırmış. Ötede, kayaların heybeti uzaktan bile korkunç. Sonra, Uluova ve karşıda Masdar dağları. Harput baştanbaşa kayalar üstüne kurulu.

HARPUTTA MANZARA

Harput bir çok şairleri, musikişinasları yetiştirmiş. Harputun folkloru da halkın ince zevkini, hassas ruhunu pek güzel ifade ediyor.

Harput insanı muhakkakki duygulu bir varlık olarak doğdu. Sonra onun bu duygulu varlığı tabiatın o muhteşem güzelliği ile kaynaştı. Böylece Harput insanının sanatkâr ruhu meydana gelmiş oldu. Bu sanatkâr ruh Harput sanatını, Harput şiir ve edebiyatını, Harput folklorunu ortaya koydu. Sadece duygulu olmak bir san at güzelliği yaratmağa yeter değildir. Duygulanmak için muhakkakki aşk lâzımdır, güzellik lâzımdır, bizi kendisine hayran bırakacak bir tabiat lâzımdır. İşte tanrı Harputa bunların hepsini vermiş, bunların hepsini Harputta bir araya getirmiş. Harputun harabeleri arasında dolaşırken bile insan bunu görüyor, anlıyor.

Duvarları yarı yarıya yere inmiş bir avlunun kenarında bir nar ağacı; dalları tazenin en tazesi, yaprakları yeşilin en yeşili. Kıpkırmızı çiçekleri tertemiz, pırıl pırıl, bir kız kadar bâkir. Olanca şehvetini ortaya koymuş bir hali var. Ortada taşları kırılmış, suları çekilmiş bir havuz. Terkedilmiş olmanın hüznü içinde yalnız başına oracıkta durup duruyor. Bir vakitler burada kimbilir ne edebiyat sohbetleri yapılmış, ne müzik âhengi yaratılmış, ne şiir âlemleri yaşanmıştı.

Şehrin bahçelerine varıyorsunuz. Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur, dedikleri gibi şimdi oralar da dağ başı olmuş. İhtimal bir vakitler bu bağ bahçelerde ne korular varmış. Bülbüller ötermiş taaa be sabah. Hassas ruhunu doldurmuş Harputlunun. Ağlatırmış onu aşk uğruna, sevda uğruna.

Şehrin kenarına varıyorsunuz. Bir kayanın başına oturuyorsunuz. O ne manzaradır ya rabbim. Geniş panorama, uzak ufuklar, derin yarlar... Bütün evreni kavrıyacaksınız

nerdeyse. Âdeta büyüleniyorsunuz bu güzelin de üstünde güzel olan görünüş karşısında.

Harputun sokağında durup bakıyorsunuz da Harput kalesi ayağınızın altında. Harput kalesi uçurumların kayaları üstüne kurulmuş. Aşağı bakamazsınız. Başınız döner, yüksekliğinden. Harputu bulutların gelip gezdiği yerde kurmuşlar.

Harput yolu kıvrım kıvrım iner Elazığa. Bir kaybolur, bir çıkar yumurta yuvarlağı boz tepeler arasında. Bir patika dik yamaçta derin vadilere dikine iner. Sanki bir ipek yumağı aşağı atılmıştır da çözüle yuvarlana taaa ovalara kadar varmış, kaybolmuştur ötelerde.

Çevrede küçük köylerin damları yan yana, alt alta gelmiş kare ,dik dörtgen düzlükler halinde görünür. Onlar belki de bu esrarengiz ülkenin, biz dünya insanlarının gözlerine görünmiyen çocuklarına oyun yerleridir, diye aklımızdan geçer. Ova dümdüz, yemyeşil uzanır, karşıki Hazar dağlarının diplerine kadar. İsmi gibi uludur, Uluova'dır o.

Elazığ kırmızı kiremidli çatılariyle bazen ağaçlıkların yeşil kümeleri arasında dağılır; bazen ağaçlıkların yeşil dizisi arasında sıra sıra dizilir. Arada koca, koskoca binalar yükselir. Onlar ya bir hastahanedir, ya bir lisedir, ya da hükûmet konağı. Bir duman yükselir öteden. Uzun, upuzun bir duman. Istasyonda bir tiren bacasının dumanı. Dumanını görür, sesini hayalleriz. Çın çın öter kulaklarımızda düdük sesleri.

Aşağılara, bu maket şehre bakarız da semalara yakın hissederiz kendimizi. Göklerde uçar gibi oluruz. Kanatlanmışızdır sanki. Yahut bir dağ otelinin terası, bir kayakevinin balkonu. Bütün bu geniş, bu engin panorama karşısında ruh nasıl duygulanmaz; nasıl şairleşmez insan.

İşte Harputlunun sanatkâr ruhunu, ince zevkini yaratan Mucize.

ULU ÇINAR DİBİNDE

Harput eskiden kimbilir nasıl günlük gülistanlık, nasıl ağaçlık yeşillikmiş. Buranın insanı kimbilir nasıl kanarmış gölgeye ve serine, Temmuz öğlesinde bile. Sonra insanlar göçmüş, evler çökmüş. Kala kalmışlar yalnız başlarına hepsi. Dayanamamışlar insanların hasretine; sararıp solmuşlar; kanları kurumuş kaderden, kederden. Ölüp gitmişler. Oduncuların merkep yükleri, katır yükleri olmuşlar bir bir. Şimdi Harput güneş altında cayır cayır yanıyor. Harputta yalnız Ulu çınar kalmış. Harputun ululari, evliyaları gibi sadece bu Ulu çınar. Sıcaktan bunalan herkes gelir, sığınır bu Uluçınarın gölgesine.

Harput yayla memleketi: güneşe çıkarsınız, kavurur; gölgeye varırsınız, üşütür. Ulu çınarın altında serinlikten ürperdik, tüylerimiz diken diken oldu. Uludağda, kayakevinin terasında gölge soğuk, güneş sıcak. İskenderunun soğukoluğunda çamların dipleri pek serin, çamlara yürürken terler insan. Harputta tam manasıyle bir dağ sayfiyesi hali var. Harputun insanları şehirde oturup yaylanın safasını sürmek istemişler; gelmişler, şehirlerini havanın, suyun ve manzaranın en güzel olduğu yere kurmuşlar.

Çınarın altındaki havuz, havuza akan şu bir parmakçık su sanki eski Harputun gürül gürül akan çeşmelerinden, şarıl şarıl dökülen oluklarından arta kalmış son bir hatıradır. Eski devirlerin şaşaasını hayal ederken suyun üstünde yüzen yeşil başlı ördekler muhayyilemizi zedeliyor da onları bir el sallamasıyle kovuyoruz ötelere.

Etrafı çepeçevre duvarlarla çevrili avlularda; tarhlar, çiçekler ortasında; şadırvanlı mermer havuzlar; asırdîde çınarların koyu gölgelerinde alçak hasır iskemlelere oturmuş kahvelerini höpürdeten beyler, çubuklarını içen ağalar, islâm

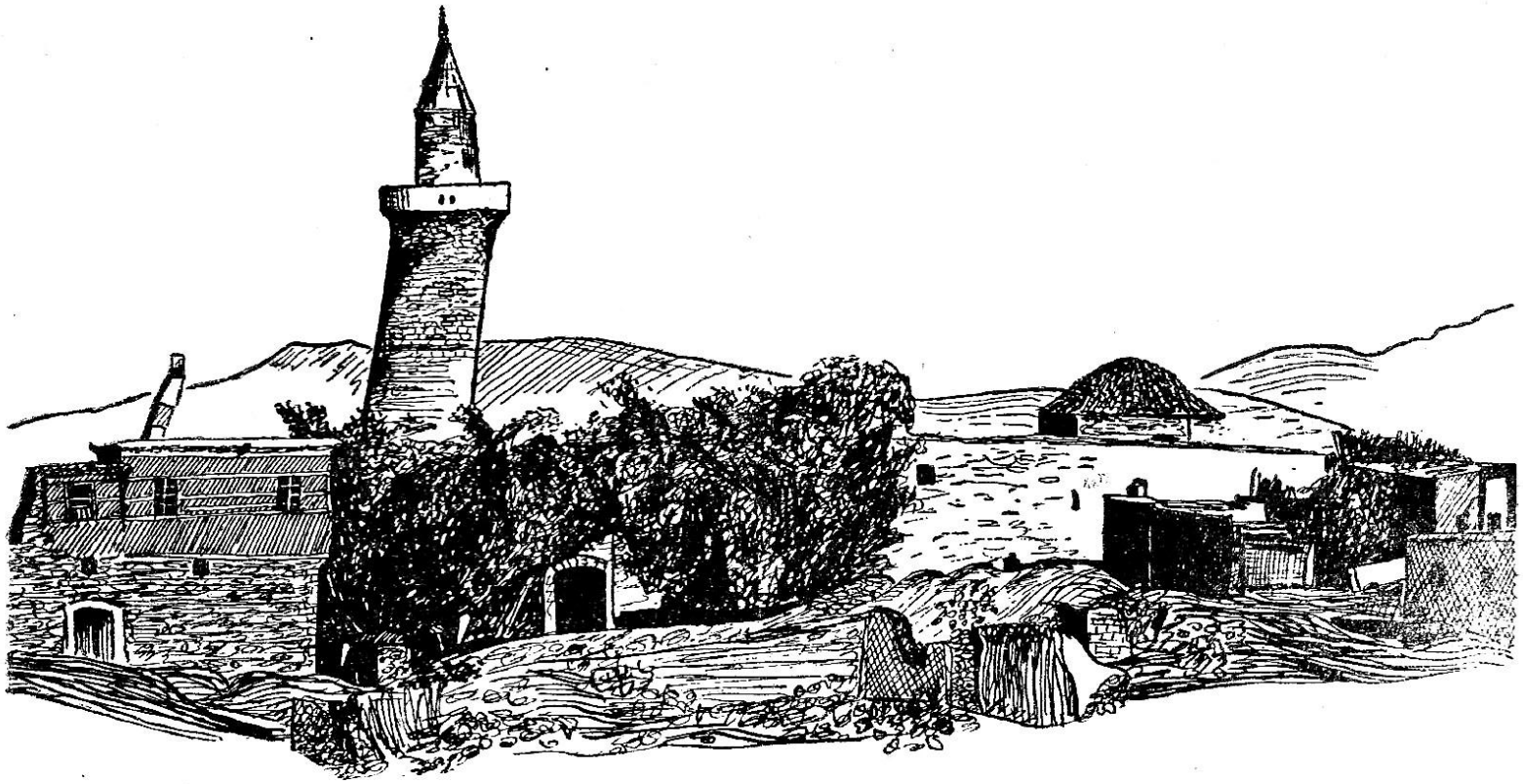
dininin felsefî sohbetlerine dalmış başları sarıklı medreseliler... Cami avlularında, çınar gölgelerinde, şadırvanlı kurnalar önünde abdest alan beyaz sakallı ihtiyarlar...

Ah!.. Şimdi hayal olan Harput. Seni görmeği ne kadar isterdim. Keşki senin o parlak günlerine ben de yetişmiş olsaydım. Bu evsiz sokaklarını, bu harab halini görüyorum da Bayburtlu Zihni'nin elemine düşüyorum:

Vardımki yurdundan ayağ çekilmiş
Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı.
Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş,
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı.

Lâleyi, sünbülü, gülü hâr almış;
Zevk-u şevk ehlini ah ü zâr almış,
Süleyman tahtını sanki mâr almış;
Gama tebdil olmuş ülfetin çağı.

Zihni derd elinden her zaman ağlar,
Vardımki bağ ağlar, bağıban ağlar,
Sünbüller perişan, güller kan ağlar,
Şeyda bülbül terk edeli bu bağı.

HARPUT'TA ULUCAMİ veya CAMİİ KEBİR :

Kaleden Ulucamiye çıkılır. Caminin önünde korulaşan ağaçlar, etrafı duvarlarla çevrili dış avluda bahçe ve kabristanları gölgelemekteler. Harput'un Ata mezarları burada dünyadan uzak, uhrevî bir köşe yaratırlar. Şeyh Ahmed-i Kürdî'nin türbesi bu ulular âleminin mihrakını teşkil eder. Burada bir vakitler gülistan ve çemenzarlarla süslü bir mezaristan yapmışlarmış. Ulucami avlusunda enteresan bir park - mezarlık.

Ağaçlar arasında iç kapı denilen cami kapısı ile onun sağında cami duvarları ve kiremidli kubbe görülmektedir. Bu duvarlar 2.5 metre kalınlığı bulur. Sekiz asra dayanmak dile kolay.

Cami kapısından iç avluya geçilir. Çevresinde kemerli revaklarla cami medreseleri vardır. Ağaçlarla gölgeli, havuzlarla serin, duvarlarla münzevî bir medrese avlusu. Asıl cami (iç cami) kubbenin bulunduğu bölümde, kubbenin altındadır.

Resimde Ulucaminin meşhur eğri minaresini görüyorsunuz. Kısa, çok kalın, şerefesine doğru daralan eğri bir minare. Sekiz asırdanberi de hep böyle eğri imiş. Eğri kule: Piza; eğri minare: Ulucaminin minaresi. Ön plânda Camii Kebir mahallesinden bu güne kalanları görüyorsunuz. İşte harab olan Harput. Harputun her yerinde Harput harabe.

ŞİMDİKİ HARPUT

Şimdiki Harput deyince çınaraltındaki kahveyi, onun etrafında kırık dökük birkaç evi hatırlarız. Geleneklerimizdendir: koca çınarların altlarında daima bir kır kahvesi bulunur. Burda da çınar gibi, kır kahvesi. Zaten Harput diye sizi oraya götürüp oturtuyorlar. Sadece gördüklerinizi görüyorsunuz: karşıda karakol, önünde meydan, ötede bir başka yapı.

Şimdiki Harputta en yüksek bina ilkokul. Nirengi noktası gibi bir şey. Nereye gitseniz onu görürsünüz. İlkokul, yetiştirme yurdu. Hep bir örnek elbiseler giyinmiş öğrencileri çevremizde dolaşıyorlar. Çocukluğumuzda Ortaköy'de Balmumcuya çıkar Hamidiye haznesi sahasında dalitamlılarla (Dar-ül Eytam) maçlar yapardık. Bu çocuklar bana o dalitamlıları hatırlattı. Onlar da Balmumucu dalitamının bahçesinde, ağaçlar altında böyle gezinirlerdi.

Meydanın sonunda eski, köhne, nerdeyse yıkılacak bir iki ev. Ev altları bakkal. Halide Edib'in Sinekli Bakkal romanındaki bakkal. Harputun bonmarşesi. Ne ararsan bulunur içinde: baş ağrısı hapları, lâmba şişeleri, mektup kâğıtları... Duvarlarında en yeni opon ilânlarından en eski filitoks, Hasan diş macunu ilânlarına kadar duvar kâğıtları yanyana. Raflarında artık bir tarih olmuş Albayrak çaylarının kutuları.

Harputta bakkalın kapısında alış-veriş edersiniz.

Harputta postahane de var. Yüksek bir ev odası. Harputun hâlâ yaşayan bir şehir olduğunu ahbaplarınıza haber vermek için mektubunuzun Harput damgasını yemesi lâzımdır. Paris'e gidenler Eyfelin kartpostalını alır, üstüne birkaç satırlık selâm-sabah yazarlar, atarlar eşlerine dostlarına. Yahut Riodan, Brezilyalıların Caçadade Mosaicos dedikleri o

meşhur mozayikli caddenin resmini, Venezüellâdan iki tarafı muz ağaçları, tropika çiçekleriyle kaplı o meşhur dağ boyu asfaltını gönderirler. Harputta biz sadece bir kart aldık, Harputun hatırasını yazdık, Harputun damgasını vurup bıraktık Harput postahanesine.

Harput'un harabelerini gezip çınaraltı kahvesine döndükten sonra göz yıkılmışa, köhnemişe o kadar alışıyorki insan gördüğü her yeni şeyi her yeni binayı yadırgıyor. Gönül istiyor ki onlar da yıkılmış, eskimiş, köhneleşmiş olsun. Bu ölü şehrin kenarında bir iki ev, bir karakol binası, bir kitaplık, bir okul, bir cami... bütün bunlar sanki bu ölü şehrin manzarasını bozuyormuş gibi geliyor insana.

Şimdiki Harputta Meydan Pınarı var, Meydan Camii var, Ağa cami var, Kurşunlu cami var. Bunlar yeni Harput üzerine çizilmiş eski Harputtan çizgiler. Bunlar da olmasa Harput, yanından gelip geçilen ecdad kabristanlarına benziyecek. Orada yatan evliyalara, geçmişlerimizin ruhuna bir fatiha okumak için bir fatihalık duruş yetecek.

Bugünkü Harput bir nahiye. Nahiye müdürü, Jandarma, postahane, ilkokul, işte o kadar. O binlerce evden şimdi kala kala 70 hane kalmış. Yetmiş hanelik bir nahiye. Ama ilk bakışta buna da ihtimal vermiyorsunuz. Zaten Harput'un bugün nahiye olacak hali de yokmuş ama büsbütün unutulmasın, büsbütün esamisi defterlerden silinmesin diye orasını nahiye yapmışlarmış. Rahmetli Gazi, çiftliğin ötesinde örnek bir köy yaptırmıştı. Etimesgut'du adı. Onun gibi biz de Harputu örnek bir nahiye yapsak.

TURİSTİK HARPUT

Eski ve harap Harputtan Turistik bir Harput yaratma fikri Harputa her çıkan ziyaretçinin kafasında doğmuştu, ama yıllardır bu fikri gerçekleştiren bulunmamıştı. Halbuki İtalyanlar Toprak altındaki Pompei den bütün dünya turistlerinin akın akın geldikleri turistik bir Pompei yaratmışlardı. Harput da pek âlâ bizim Pompeimiz olabilirdi.

Yıllar böyle geçti. Yıllar geçtikçe de var olan Harput tarihî eserler, camileri, mescitleri, türbeleri ve hisarlarıyle yokluğun acı dünyasına göç ediyordu. Gün gelecek, bir vakitlerin mamur beldesi yerinde deve dikenlerinin süslediği tepelerden başka bir şey kalmıyacaktı. Harput sadece Harputluların hatıralarında hatıra, hayallerinde hayal olacaktı.

Son gidişimde o eski-püskü Harputu öyle değişmiş buldumki. Daha Harput yolunun keskin virajlı dik yolunu tırmanırken bu gelişmeyi öğreniyordunuz. Karşı tepelerde, yeşillikler yanında kale burçlarını andıran evki evler badana edilmişti. Eski yüzleri güleçti. Şehre girişte yıkık duvarlar, harabeler, çeşmeler tertemiz edilmiş, yol boyu âdeta bir eski eserler sergisinin medhali haline konmuştu. İlk izlenimler ne kadar iç açıcı.

Eski Harputu görmeğe gelmiştik. Yeni Harputla karşılaşmıştık. Sordum: Vali Vefik Kitapçıgil İstanbuldan gelir gelmez Harputtan turistik bir Harput yaratmağa girişmiş. Eski eserleri tozlar - topraklar içinden çıkarmak, onları metruk ve köhne hallerinden kurtararak eski durumlarıyle yenilemek konusunda çok şey yapmış. Bir tarihî eseri, bir eski anıdı restore etmek iş. Bir şehri restore etmek büyük iş. Vefik bey bu büyük işi başarma yolunda.

Harput eskiden sadece Harputluların, Harputa merak

sarmış olanların yıllar/yılı bir defa gelip gördükleri yerdi. Şimdi turistlerin gönül bağladıkları yer olmuş. Harap Harputtan Turistik Harput doğmakta. Turistik Harputla eski Harput yanyana.

Harput'u son defa gene bir başından öbür başına gezdim. Issız sokaklarında geçmiş yılların anılarını gönlüme doldurdum. O, gâip ülkelerin esrarlı havasını teneffüs ettim. Orda başka bir ruh âlemi içinde yaşadım. Sonra turistik Harputa vardım. Eskinin atmosferini gıcır gıcır yeni'nin üzerinde burcu burcu kokar buldum.

ULU CAMİ

O meşhur Ulucami'nin karanlık medrese odalarında dolaşırken rutubetli taze toprak kokusu genizlerimizi sızlatıyordu. Caminin içi yıllardır yarı yarıya yere gömülmüştü. 1156 az eski tarih değildi. Yeni kazılarla her şey nasıl da yavaş yavaş meydana çıkıyordu. Avlunun ortasında havuz, bir tek ceviz ağacı... Cami bölümünde bir dehlizin soğuk karanlığı içimize işledi. Şimdi kemikleri bile çürümüş insanların o vakitler hayat ve canlılık verdikleri, ateşli kalpleriyle ısıtıp nurlu ruhlarıyle apaydınlık ettikleri bu yerdi demek. Turist olmak meğerse ne zevkmiş.

Ulucaminin minaresi eğriydi; yıllardanberi eğri. Harputta bir Piza kulesi.

SARAHATUN CAMİİ

O meşhur Sarahatun camiinin serin medhalinden içeriye girdiğimiz vakit Sultanahmet'in aydınlık sükûnunu bulduk.

Halılar üstünde yürürken bir gülistanı çiğnemek pek tuhaftı ama zevk veriyordu insana. Ayaklarımızın altına altınlar serildiğini önce bilmemiştik. Halılar, seccadeler, kilimler... Hepsi Acem ,hepsi antika idiler. Birini elimize alıp baktık. Renk ve ilmek özellikleri harikulâdeydi. Yıpranmışlardı da gene de solmamışlardı. Kırmızılar ateş gibi parıl parıl kırmızı, yeşiller çimenzarlar gibi taze taze yeşildiler. Yazma kuranlara baha biçilmezdi. Büyük boyda olan birinde 1249 tarihi okunuyordu.

Sarahatun, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın anasıydı. Burasını mescid olarak yaptırmış. Sonradan adını mescide takmışlar. 1843 de yeniden cami olarak ihya edilmiş. Şimdi turistik Harput için gene restore edilmiş; gene tertemiz, yepyeni bir çehre ile zamanın karşısına çıkmış.

HARPUT'UN DEKORU

Muvakkithane Sarahatun'un önündeydi. Harap olan Harputtan bir köşeydi o. Harap olan Harput da turistik Harput kadar turistikdi de muvakkithane o haliyle bile hoşumuza gidiyordu.

Harputun o pek meşhur C E M Ş İ D hamamı da Sarahatun yanında, ayaklar altındaydı. Kubbelerinin yıkık yerlerinden içerdeki halvetlerin kabartma süsleri görünüyordu. Bir zamanlar kadınların çalıp oynayarak, yalancı dolmalar yiyerek gelin hamamları yaptıkları Cemşid hamamı. Şimdi o insanların kemikleri bile çürümüştür. Muhkem Horasan, kopmamak için direniyor. Cemşid hamamının harabesinde zamanla yapı arasındaki mücadeleyi gördüm de içim burkuldu.

Eski Romanın Karakalla hamamları bugün turistler cenneti. Cemşid, turistik Harputta turistik olmak için sırasını bekliyor.

Arap Baba da olduğu yerde, olduğu gibi yatıyordu. Bir yatır da bu tarih şehrinin atmosferine lâzım olan esrarı katıyordu.

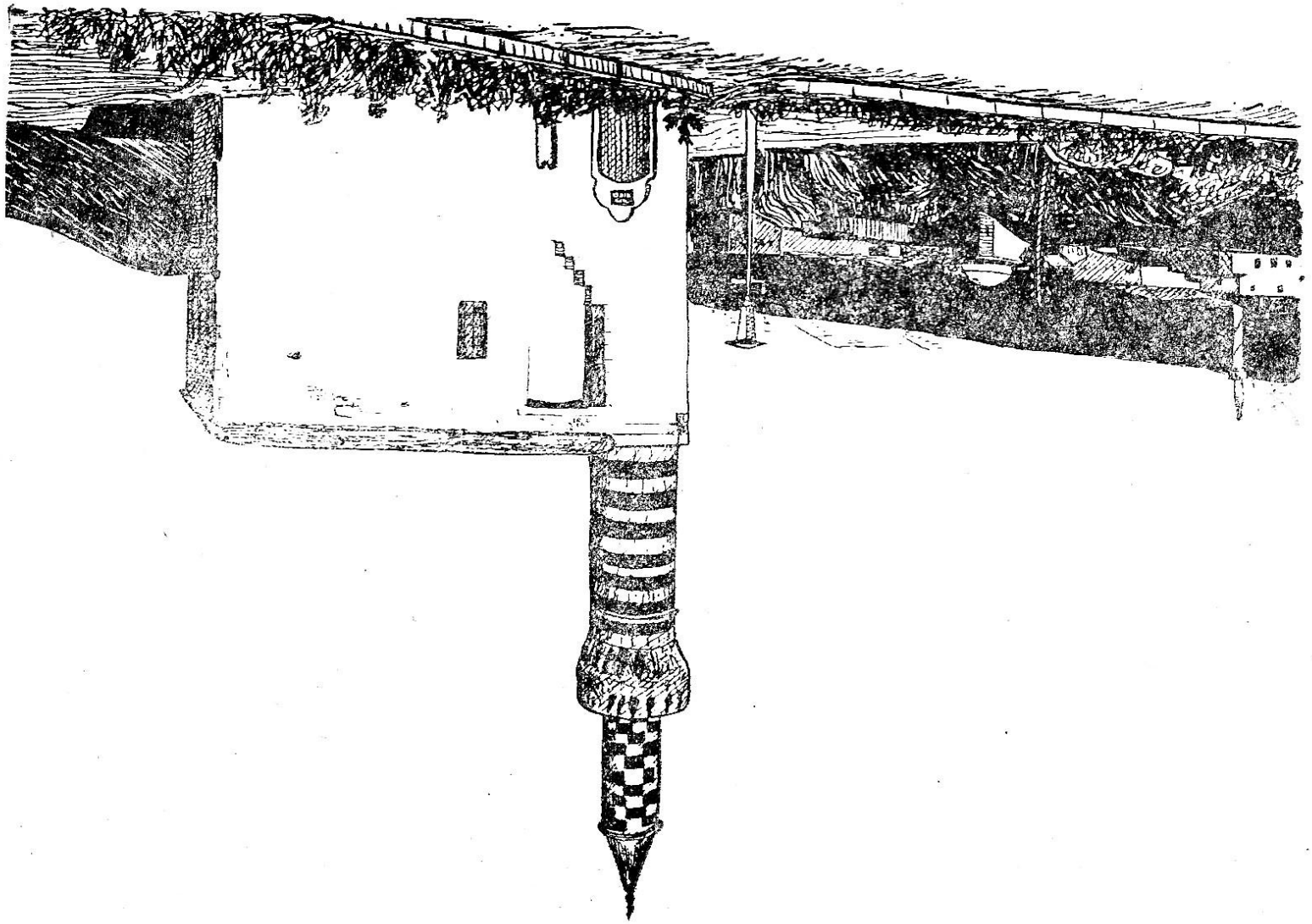
KURŞUNLU CAMİ

Koca çınarın koca avluyu dolduran gölgelerinden Kurşunlu Camiye girdik. Restorasyon fevkalâdeydi. Bir ziyaretçi için bundan daha güzel bir ekzotizm ziyafeti olamazdı. Harputu eskisi gibi yeni baştan ihya etmekte olan sihirli eller onu da mazinin nisyanına gömülmekten kurtarmışlardı.

Orada gördüğümüz minber, oymacılık sanatının bir şaheseriydi. Yavuz, İran seferinden Şah'ın tacını, tahtını getirmişti. Onu Topkapı sarayı müzesinde görmüştüm. Burada gördüğüm minber de onun kadar ihtişamla gözleri kamaştırıyordu. Bir tahtın süsleri zümrüdler, pırlantalar ve elmaslardı. Bir minberin süsleri arabesk desenler ve âyetlerdi. Bu simsiyah abanoz ağacının girift süsleri karşısında eski san'at adamlarının sabırlı dehalarına bir mucize diye baktık.

Anlattıklarına göre bu mimber de İran seferinden Ulucamiye getirilmiş. Sonra aşağı şehre götürülerek yıllarca o camiden bu camiye konmuş. Turistik Harput için en zengin dekor şimdi turistik Harputta. Oymaları arasında 583 tarihini okuyorum.

Turistik Harput, Harputtaki turistik çalışmaların yeni gelişmeleriyle birlikte yavaş yavaş büyümekte.

ALACALI CAMİ — YENİ MÜZE :

Eski Harput'ta yeni bir turistik Harput doğmakta. Burası Havuzlu Park'ta turistik Harput'tan temiz yüzlü bir köşe. Eski Harput'ta Kayabaşı mahallesi kayaların başındaydı. Derin uçurumlar kenarında süslü konaklar kuruluydu. Manzaralı odalarından göz kararticı nihayetsiz boşluklara bakardınız. Hiç merdiven çıkmadan bir gök tırmalayanın terasına çıkıvermek gibi bir şeydi bu. Şimdi Kayabaşında havuzlu parkla Alacalı cami var. Alacalı camide panaroma harikulâde.

Alacalı cami Arap mimarî tarzında, 800 yıllık bir eser. Yapının sağlamlığına bakın. Alacalı cami Cumaları Beyzadenin tekkesi olurmuş. Elazığ valisi sayın Vefik Kitapçıgil tarafından restore edilmiş ve Harput Müzesi olarak turistlere açılmıştır.

Arka plânda Sarahatun cami ve onun sağında Arap Baba mescidi (kubbeli) görülmektedir. Önde yeni beton yol sizi yeni Harputun havuzlu parklarıyle panoramik Kayabaşı gazinosuna götürecektir.

TURİSTİK HARPUTTA YENİ MÜZE

İki tarafı çiçekli parklarla süslü beton parke yoldan yeni Harputa giriyorduk. Alacalı Cami tam karşımızdaydı. Bembeyaz badanalı, ince minareli, küp şeklinde siluetiyle uzaktan Amerika parklarındaki mermer anıdları andırıyordu. Ustası onda restorasyonun en güzel örneklerinden birini ortaya koymuştu.

Camiler kubbeli olurdu da düz tavanları yadırgadık. Arap sitilinde camiler: üstleri dam, içleri tavandı. Kubbelerdeki kûfi ve sülüs yazılarla yazılmış âyetler yerine burada gayet güzel renkli kabartma süsleri vardı. Türk süsleme sanatında çiçekler ve yapraklar desenlerin şekilleriydiler. Araplar süslemelerinde hendesî şekiller kullanmışlardı. Üstümüzde murabbalardan ve mustatillerden bir örgü örülmüş gibiydi.

Duvarlarda Harputun eski zaman resimleri asılıydı. (I) Evler, sokaklar orijinal yapılışlarıyle pek enteresandılar. Hele Amerikan kollejlerinin bulunduğu site bir mamureyi andırıyordu. Şimdi bu mamurenin yerinde taşlı bayırlar uzanmaktaydı. Gerçekler nasıl da bir hayal olmuşlardı. Bu koskoca mahalleler nasıl da sadece şu müze duvarlarındaki resimlerde kalmışlardı. Harputun eski zaman resimlerini görünce demin yıkıntılar arasında dolaşırken edinmiş olduğunuz intibağlar hüzün haline dönüyorlar. Bunda kekremsi, tuhaf bir tad var.

Camekânlı dolaplarda eski Harput işlemeleri teşhir ediliyordu. Hepsi de ince bir zevkin, zengin bir muhayyilenin mahsulü idiler. Eski Harput kızı kınalı parmaklarıyle ne ha-

---

(I) Bu resimlerin hepsi Harputlu sayın İshak Sungurluoğlu tarafından verilmiş, bazıları da "Harput Yolları" isimli eserinden alınmıştır.

rikalar yaratmıştı; eski Harput kadınları süsü ve modayı nasıl da sırmadan, bürümcükten ve altın yaldızdan seçmişlerdi. Bir zamanlar Osmanlı sarayınnı zengin sosyetesi murassa kaftanlar, ihtişamlı giyimler içinde pek şaşaadardı. Demek Harput da bir zamanlar zengin ve ihtişamlı devrini yaşamıştı. İpek, altın ve sırma devri. Eski Harput işlemelerindeki desenler sade orijinal, sade yaratıcı muhayyilenin eseri.

Harputta bir Amerikalı, Türk kadınının bu dehası karşısında gözlerini fal taşı gibi açar.

Harput müzesindeki eski Harput işlemelerini Elazığ Maarif Müdürü sayın Rasim Giray'ın verdiğini üzerlerine iliştirilmiş etiketlerde okuduk. Eski Harputun eski hayatı, eski zevki ve eski yaşayışı ile burada yeniden ihya edip göstermek için sayın vali Vefik Kitapçıgil tarafından açılmış olan kampanyaya memleketin, hattâ dünyanın dört bir yanındaki Harputlular katılsınlar, eski Harput hatıralarını -Eski Harputtan resimler, fotoğraflar, eşyalar, kıyafetler, portreler...- Harput müzesine armağan etsinler. Bu hatıralar da hem eski Harputu biraz daha tamamlamış olacaklar, hem de şurada-burada kaybolup - Çünkü onların kaybı gerçekten pek acı - heba olmıyacaklar; gerçek tarihler olarak geleceğin yüzyıllarına aktarılmış bulunacaklardır.

Harput müzesini Harputlular kuracaklar.

Harput müzesinde, başka bir vitrinde bir takım çanak - çömlekler, toprak kaplar, enteresan şekiller içinde morun, açık yeşilin ve mavinin taptaze durduğu, sırları kristal bardaklar gibi cam cam ışıyan çini parçaları, küçük madenî eşyalar gördük. Bunlar şimdiki Elazığ şeker fabrikasının bulunduğu yerde "İçme höyüğü" denilen "yığma" dan çıkarılmışlardı. Çanaklardaki estetik, çömleklerin karınları, boyunları, ağızları ve kulpları arasındaki ahenk; toprak kapların yapılışındaki zevk... Hepsine hayranlıklar içinde baktık.

O eski devrin insanı bir avuç buğdayını da çömleğinde unutmuş muydu ne. Buğdaylar gene buğdaydı, buğdaylar kö-

mürleşmişti. Çömlekte bir avuç kömür buğday vardı. Elimize aldık. Kömür buğdaylara hayretler içinde baktık.

Eski Harputu yıkıntılar, harabeler ve restorasyonlar içinde gezip gördükten sonra eski Harput için öğrendiklerimizi, eski Harput için gönüllerimizde beliren duygularımızı bu cami-müze'den çıkarken büsbütün tamamlanmış buluyorduk. Harput müzesi bizi Harput'a doyuruyor, bizi âdeta Harput zevkine kandırıyordu.

Müze turistik Harputun bütünü oluyordu. Hiç müzesiz turizm var mıydı dünya yüzünde. Müze, eski Harputu restore edilmiş tarihî eserlerle birlikte ebedîliğe doğru götürüyordu. Alacalı caminin kalın taş duvarları sanki eski Harputu bu küçücük mahfilde zamanın görünmiyen saldırışlarına karşı şahlanmış kale burçları gibi koruyorlardı.

Harputta müze kuran eller dert görmesin.

TURİSTİK HARPUTTA HAVUZLU PARK

Müzelerin çiçekli avlularında bir Roma lâhdinin mermer basamağına oturmuş dinlenen turistler, eski asırlardan kalma tarih şehirlerinin yeşil parklarında omuzlarında Laica fotoğraf makineleriyle dolaşan hasır şapkalı, ayağı sandallı, kısa pantolonlu turistler, dekoru yakışığında bütünliyen turistler... Çok uzak geçmişin ağır atmosferinde saatlerce bunalan bu insanlar ruhlarındaki ezilmeyi dağıtmak için parkların yeşil çimenzarlarında, bahçelerin çiçekli yollarında dolaşmaktalar.

Harputta o, bir zamanların dünyasına girdikten sonra şimdiki âleme dönüş kolay değil. Eski sizi bir defa kollarına

aldımı bir türlü bırakmıyor. Bir vakit eskinin etkisindesiniz... Ziyaretçileri dinlendirmek, onları eskinin etkisinden kurtarmak için tarihî şehirler ve müzeler yanında çiçekli bahçeler, havuzlu parklar ve manzaralı kır gazinoları yapmışlar. Turistik Harput böylece insan elinin getirdiği tabiatle süslenmiş.

Müzeden çıkıp iki yanı bordürlü geniş beton parke yoldan havuzlar, çimenzarlar ve panoramalar âlemine yürüdük. Sağda-solda direklere karakteristik fenerler asılıydı. Babil'in asma bahçelerine çıkıyor gibiydik.

Yeni yapılmış olan havuzu gördüğümüz zaman Harputtaki turistik gelişmeleri sularla bezemenin ustalığına şahid olduk. Malatyadaki Sümer yüzme havuzunun yarısı kadar vardı. Yekpare bir billur parçası gibiydi. Durgun yüzünde güneş aynalardaki parıltısını saçıyordu. Başındaki setlerde çağlıyanlar aksa kaskadların güzelliği dekoru bitirmiş olurdu. Dört bir tarafı çimenzarların yeşili ile Şirâzın bahçelerinden bir tabloyu andırıyordu.

Yeni Harput'un havuzu tek bir kayaya oyulmuş. Yeni Harput'un çimleri aşağıda alabildiğine uzanan Uluova'nın kırlarından derlenmiş.

Biraz ötede bir havuzbaşı daha vardı. Eski Harput evlerinin avluları ortasındaki havuzlardan biriydi bu. Eski, burda bir havuz olarak yeniden ihya edilmişti. Eski Harput, Turistik Harputta havuzlarda yaşatılıyordu. Aşağıda derin uçurumlar yapan muazzam bir kayanın boşluğa uzanmış balkonu üstündeydi. Koca taşta kakma bir elmas taş.

Harputta havuzlar, şimdi varlıkları bu topraklara karışmış olan insanların mezarları üstüne serpilen sulardı sanki.

Topkapı sarayına giden yolda, asırlık çınarlar altında Fatih'in topları durur. Havuzun biraz ötesindeki düzlükte tarihî bir top duruyordu. Eski Harputtan bir çizgi, eski savaş insanlarından bir hatıra. Bir zamanlar Harput kalesinin tabyalarında düşmana ateş püsküren kale topu.

Tunçtandı. Çakmaklı tüfekler gibi basit yapılıydı. Üstünde küçük ateşleme deliği vardı. Namlusuna eski Osmanlı ülkelerinin rumzu işlenmişti: güneşleşen bir ayyıldızı kılıçlar, tüfekler ve bayraklar iki taraflı çerçeveliyordu. Onun altında 1256 tarihi henüz silinmemişti.

Süt kalesinin tarihî topu, şimdi ramazan topu.

KAYABAŞI GAZİNOSU

Ordan gazinoya geçtik. Korkunç yarların balkonundaydık. Hiltonun Roof barında camekânların arkası uçakların pilot mahalleri gibiydi ama orda bir misafir odasında otururken duyduğumuz emniyeti bulurdunuz. Turistik Harputun gazinosunda otururken gözlerimizin kararacağından korkuyorduk da aşağıya bakamıyorduk. Uçurumlar nerdeyse bizi aşağı çekeceklerdi. Gazinonun verandasından bir adım ötesi nihayetsiz boşluklara açılıyordu.

Uzaklarda Elazığ uzanıyordu. Yolçatı-Elazığ yolu düz bir çizgiydi. En sıcak yaz günlerinde bile burada gökleri tırmalayan bir doruğun havası eserdi.

Yeni Harput, yayla Harput.

Harputta sadece camiler, türbeler ve mescidler turistik değildi. Harputta gazino da turistikdi. İnsanı vecde getiren bu geniş panorama karşısında korkmak ve hoşlanmak ruhumuzu dolduruyordu. Denizleraşırı ülkelerin adamı sadece bunun için dünyalar gezmiyor muydu.

Yeni ve turistik Harput'u işte böyle gezdik, böyle beyendik. Eski Harput üzerinde yeni ve turistik bir Harput doğmakta. Onun bânisi Elazığ valisi sayın Kitapçıgil'e ve bizzat işin içinde bulunan nahiye müdürüne milletimiz ve memleketimiz namına en kalbî şükranlarımız.

HARPUT — ELAZIĞ

Harput eskiden bu kadar mâmur, bu kadar zengin bir belde imiş de sonra nasıl olmuş da ondan bir Elazığ doğmuş? Anadoluda birçok şehirler, kasabalar ve köyler daima yer değiştirmiş, eskisi bırakılarak, bir başka tarafta onun bir yenisi yapılmıştır. Nazilli, Aşağı Nazilli ve Yukarı Nazilli diye iki tanedir. Eskisini bırakıp yukarıda yenisini kurmuşlar. Doğubeyazıd da öyle. Onlar da yukarıdakini bırakıp aşağıdakini yapmışlar. Malatya için de böyle derler. Beydağlarının eteklerinde bulunan Malatya, evvelce Tohma'ya daha yakın bir yerdeydi. Fakat Hafız Paşa ordusunun gelip kışlaması ile şehir halkı, eski Malatya'nın sayfiyelerini teşkil eden yere taşınmak suretiyle eski şehri boşaltmıştır. Bugün yerinde üç beş cami harabesiyle bir yığın enkazdan başka bir şey kalmamış olan eski Pertek, hastalık dolayısıyle bir saat mesafe de bulunan Süpürgeç dağının eteğine çekilerek kasabanın yeri tamamen değiştirilmiştir.

Bir vakitler Harput şehrinin bağları-bahçeleri, tarlaları, bostanları, çiftleri-çubukları aşağıda, ovadaymış. Harputlular oraya inerler, ekerler, biçerler, hasadlarını kaldırırlar, dönerlermiş gene Harputlarına. Bağlarında bağ evleri, bahçelerinde kulübeleri varmış. Oraya, ekilip biçilen, zer edilen yer mânasına gelen "Mezraa" derlermiş. Ağaların çoğu da Mezraada koca çiftlik evleri, konaklar yaptırmış, orada otururlarmış. Bu yüzden Mezraa'ya "Ağa Mezraa' da dedikleri olurmuş. Gel zaman git zaman Harputa bir asker paşası gelmiş. Güzelliğine imrenmiş de ağaların Mezraasında kışlalar, anbarlar, askerî tesisler kurmuş. Başlamış orda oturup işlerini orda görmeğe.

Zaman gelmiş, yollar Harputtan geçmez olmuş. Zaman ilerlemiş, Harput ekonomik değerini kaybetmiş. Zaman ol-

muş, Harput fakir düşmüş. Harputta geçinemez olmuşlar da inmişler yavaş yavaş aşağıya, Mezraa'ya. Böylece Mezraa da bayağı bir şehir olup gitmiş. Vali de Abdülaziz devrinde tutmuş, Mamuretülaziz demiş bu yeni şehre. Böylece Mamuretülaziz olmuş Harput. Sonra da Elaziz.

Devirler değişiyor, insanlar değişiyor, fikirler ve görüşler değişiyor, tutumlar, güdümler değişiyor. Bunlarla beraber beldelerin manzarası, şehirlerin yüzleri de değişiyor. Elaziz için de böyle oldu. Günün birinde vali olarak. Hacı İzzettin Paşa geldi. Elazığın güzel bir plân üzerine kuruluşu onun zamanında başlar. Sonra birbirlerine paralel caddeler açıldı, birbirlerine dikey sokaklar geçirildi. Böylece Elaziz'e Avrupaî bir şehrin ilk çizgileri çizilmiş oldu. Sonra rahmetli Atatürk ilk ziyaretinde Elaziz adını pek Şark kokar buldu da değiştiriverdi, Elazığ dedi ona.

Coğrafyasını bizzat gezerek yazmış, fotoğraflarını bizzat çekerek resimlemiş olan Maraşlı Kazancıoğlu Abdülkadir Sadi (Memleket Coğrafyası)nda - 1927-1928 - Harput için şöyle diyor: "Elazizin ilerleme ve gelişmesine karşılık, Elazize kıyasla 2-300 metre fazla yüksek bulunan Harput önemini kaybetmektedir. Demir kapılı, ufak pencereli evleri, dar sokaklarıyle tamamen bir orta zamanlar şehri olan Harputun havası ve suları pek güzeldir." (S. 261)

Coğrafyacı Hamid Sadi ise (Türkiyenin tabii ve iktisadî coğrafyası) isimli eserinde: "Vilâyet merkezi vaktiyle Harput kasabası iken sonradan 6 kilometre mesafede Mezraa kasabası merkez olmuştur." diyor. Harput'u Elaziz vilâyetinin kazaları arasında sayıyor.

Hüseyin Saracoğlu, DOĞU ANADOLU isimli kitabında Harput-Elazığ ilgisini şöyle kuruyor:

Vaktiyle, bu bölgenin en büyük şehri HARPUT idi. Orta zamanda ve yakın vakitlere kadar büyük bir rol oynamış olan bu tarihî şehir, Mezreaya hâkim Pancarlı Dağı (1290 m.)

yamacına yaslanmıştır. Şehir, halen harabiyete yüz tutmuş, eskiden metanetiyle meşhur bir kale ile müdafaa edilmekte idi.

İçi ve dışı harabelerle, ev yıkıklarıyle dolu olan burası, bugün, mevkiini, biraz aşağıda, tam ova içinde kurulmuş olan Elazığ lehine terketmiştir ve kendisi de basit bir nahiye mertebesine inmiştir. Nüfusu 2700. Elazığlılar buna Yukarışehir de derler. Harputun altında, Buzluk Bahçeleri'nde iyi meyve olur: en çok ceviz, erik, vişne.

Elazığ çok yenidir. Harput valileri, şimdiki şehrin mevkiinde, kendi şahısları için bir mesirelik tesis etmişler ve gitgide işlerin çoğunu burada görmeğe başlamışlardır. Bu suretle, resmî devair tedricen buraya inmiş ve onlarla birlikte halk da yerleşmeğe devam etmiştir. Nihayet 1876 da burası resmen vilâyet merkezi olmuş, adına, o zaman saltanat mevkiinde bulunan Sultan Aziz'e ithafen Mamuret-ül Aziz denmiştir. Sonraları kısaca Elaziz (veya El - Aziz) denmeğe başlamış ve nihayet birkaç sene evvel Elaziz Elazığ'a tahvil edilmiştir." (I)

İşte, Harputun da doğma, büyüme ve gelişme çağları olmuş, en sonunda ölmüş, kendi yerine bugünkü şirin, güzel ve Avrupaî Elazığ'ı bırakmış. Kendisi yukarıda, tepelerinin üstünde inzivasına çekilmiş, ebedî bir türbe gibi durmakta, bir turist, bir Harputlu, bir Amerikalı beklemekte, ziyaretine gelsin diye.

Kaderi Elazığ olan Harput! Sana yazık olmamış. Kaderin Elazığ olduğu için.

HARPUTU İHYA ETMEK

Bugün için Harputu eski haliyle ihya etmek gerekmez. Zaten ona gücümüz de yetmez. Harput'u Elazığ'ın yakın bir dağ sayfiyesi yapmak, Harputu ihya etmenin en kestirme

yolu. Tıpkı İskenderun'un Soğukoluğu gibi.

Elazığ yazları sıcaktır. Su için sıkıntı çekeriz. Şöyle gönlümüzün çektiği, sereserpe dinleneceğimiz, gözümüzün gönlümüzün açılacağı ferah fahur yerleri de pek o kadar yok. Halbuki bunaltıcı yaz akşamlarına püfür püfür esen, buz gibi suları akan, güzel manzaralı, geniş panoramalı bağları, bahçeleri, gazinoları canımız çeker. Yaz günlerinin öğle sonlarında derin uçurumlara bakan evlerin serin verandalarında, koltuğumuza gömülüp dinlenmek isteriz. Bir hayal mi? Elazığ, Harput'u dağ sayfiyesi yapsın, hayal dediğin şey birkaç dakika içinde gerçek oluverecek.

Yazdır. İşini-gücün bitmiştir. Yorgun-argın, kan - ter içindesin. Arabana atla, dolmuşa dol ,biraz sonra dağdaki şirin sayfiye evinde oluver. Voronof aşısı yemiş gibi gençsin, dinçsin; şen, şakraksın; kuş gibi hafifsin. Sanki hayata yeni doğmuşsundur. Şaşıyorsun varlığındaki bu başkalığa.

Tarihî değeri olan ecdad hatıralarını, atalarımızın mezarlarını, islâm büyüklerinin türbelerini restore ederiz. Camileri, mescidleri tamir ederiz. En güzel, en manzaralı yerleri ucuz arsalar olarak halka satarız. Yolunu asfaltlarız. Ağaçlandırırız. Sulandırırız. Elektriklendiririz. Arsalarını alanlar başlarlar evlerini, evcikleri kurmağa; şalelerini, köşklerini kondurmağa. Bir iki de güzel, temiz, dağ sayfiyelerinin otellerinden yaptık mı bakarız ki birkaç sene sonra Harput, yeşillikler, korular içinde yepyeni bir Soğukoluk oluvermiş. O zaman Harputta bir Amerikalı değil birçok Amerikalılar bulacağız.

Harput gene Harputlunun, Mamuretülazizlinin, Elazizlinin ve Elazığlının himmetini bekliyor.

SON

BİBLİYOGRAFYA

1 — Harput Yollarında: İshak Sunguroğlu, 1 cilt, İstanbul, Yeni Matbaa, 1958, 376 sayfa, Resimli, F. 10 L.

2 — Harput Yollarında: İshak Sunguroğlu, 2. cilt, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1959, VIII + 552 sayfa, Portre ve resimli, F 17.50 L.

3 — . . . . . .

4 — . . . . . .

5 — . . . . . .

6 — . . . . . .

7 — . . . . . .

8 — . . . . . .

9 — . . . . . .

10 — . . . . . .

Not : Harput'a ait neşriyat ellerine geçtikçe yazsınlar diye Sayın okuyucularımız için boş yerler bırakıldı

İÇİNDEKİLER

Önsöz (Harputlu İshak Sunguroğlu) 5
"Harput Masalı" için (yazarın önsözü) 7
Harput Masalı 11
Harput'a varınca 12
Çınaraltı 15
Eski Harput 16
Harput'un sokaklarında 18
Muvakkithane 21
Harputta eski evler, mahalleler 22
Harputta eski çarşı 24
Harputta camiler 29
Harputta Türbeler, Mescidler 30
Harputta mezarlık 32
Arap Baba Dergâhı 34
Müze — Dergâh 35
Arap Baba Türbesi 37
Harput Kalesinde 41
Harputta bir gezi 45
Harputta Amerikan Kolleji 46
Harputlular Amerikada 47
Harput için bir kaç paragraf 48
Harab olan Harput 52
Harputta manzara 55
Ulu Çınar dibinde 57
Şimdiki Harput 61
Turistik Harput 63
Ulu Cami 64
Sarahatun Camii 64
Harputun Dekoru 65
Kurşunlu Cami 66
Turistik Harputta yeni müze 69
Turistik Harputta havuzlu park 71
Kayabaşı Gazinosu 73
Harput — Elazığ 74
Harputu ihya etmek 76
Bibliyografya 78

Fiatı : 2 lira